

Somfai Péter (1987) az ELTE Ókortudományi Doktori Programjának hallgatója. Disszertációját Catullus költészetének Augustus-kori recepciótörténetéről írja.

Legutóbbi írása az *Ókorban*:
A catullusi „fivérgyászoló” költemények visszhangjai Vergilius Aeneisében (2020/4).

Lecti iuvenes

Az Argo és a szövés-fonás catullusi motívumainak visszhangjai Vergilius műveiben

Somfai Péter

Tanulmányomban a „válogatott ifjak” témakörét fogom megvizsgálni, ennek keretén belül is azt, hogy Vergilius IV. *eclogájának* és *Aeneisének* egyes, válogatott ifjakat említő szöveghelyei hogyan lépnek intertextuális párbeszédbe Catullus 64. *carmenének* nyitányával. Az *epyllion* elején megjelenő *lecti iuvenes* szókapcsolat az argonautákat jelöli, azokat a görög hősöket, akik az Argo nevű hajón indultak útnak az aranygyapjúért Pagasaiból Colchisba. A szóban forgó kifejezés valamilyen variánsa több olyan római szerző művében is előfordul, akik már Catullus előtt feldolgozták az argonauta-mítoszt, például Ennius *Medea exul* és Accius *Medea* (vagy *Argonautae*) című tragédiáiban.¹ Mindazonáltal nemcsak azon költői műveknek és a catullusi, illetve vergiliusi szövegeknek a kölcsönhatását fogom szemügyre venni, amelyek témája az argonauták története vagy Medea sorsa, hanem a 64. *carmen*, a IV. *ecloga*, valamint az *Aeneis* általam vizsgálandó szakaszai és Lucretius *De rerum naturája* közötti intertextuális kapcsolatokat is, elsősorban arra fókuszálva, hogy a *lecti iuvenes* catullusi motívumának megidézése hogyan vonja magával a catullusi *epyllionban* kulcsszerepet játszó szövés-fonás témakörének felidézését is.

1. Catullus és az argonauta-mítosz a római irodalomban

A 64. *carmen* első sorai a következőképpen idézik fel az Argo létrejöttét és az argonauták útját:

*Peliaco quondam prognatae vertice pinus
dicuntur liquidas Neptuni nasse per undas
Phasidos ad fluctus et fines Aeeteos,
cum lecti iuvenes, Argivae robora pubis,
auratam optantes Colchis avertere pellem
ausi sunt vada salsa cita decurrere puppi,
caerula verrentes abiegnis aequora palmis,
diva quibus retinens in summis urbibus arces
ipsa levi fecit volitantem flamine currum,
pineae coniungens inflexae texta carinae.
Illa rudem cursu prima imbuat Amphitriten;
quae simul ac rostro ventosum proscidit aequor
tortaque remigio spumis incanduit unda,
emersere freti candenti e gurgite vultus
aequoreae monstrum Nereides admirantes.*

Azt beszélnek, hogy egykor a Pelion ormán született erdei fenyő átúszta Neptunus áttetsző hullámait, hogy eljusson a Phasis folyamához, Aeetes országához, miután válogatott ifjak, az argosi ifjúság színe-java, arra vágyván, hogy elorozzák az aranygyapjút Colchisból, voltak olyan bátrak, hogy gyors hajójukkal végigfussa-

nak a sós tengeren, a kéklő vizet jegenyefenyő evezőkkel felkavarva. Őnekik az istennő, aki megtartja a városok tetején a fellegvárakat, maga készítette a könnyű fuvallattól repülő járművet, a meggörbített hajógerinchez erdeifenyő-szerkezetet illesztve. A hajó elsőként érintette futásával a szűz Amphitritét, s mihelyt az orrával felszaggatta a viharos tengert, és az evezőtől felkavart tajtéktól felfehérlett a hullám, a tengeri Nereisek kiemelték az arcukat az áradat fehérlő forgatagából, megcsodálva a különös jelenséget.

Catullus: *carm.* 64, 1–15

Az Argóra a történelem első hajójaként² utaló catullusi szöveg idézett része két olyan latin nyelvű irodalmi előképéhez is visszavezeti az olvasót, amely összefüggésbe hozható az argonauta-mitosszal. Ezek egyike Ennius *Medea exul* című tragédiája, amelynek első soraiban a dajka – az euripidészi Médeia dajkját visszhangozva – amiatt panaszkodik, hogy Iason elhagyja Medeát, és azt kívánja, bárcsak sohasem ért volna el az Argo az ő földjükhöz:

*Utinam ne in nemore Pelio securibus
caesae accidissent abiegnae ad terram trabes,
neve inde navis inchoandi exordium
coepisset quae nunc nominatur nomine
Argo, quia Argivi in ea delecti viri
vecti petebant pellem inauratam arietis
Colchis imperio regis Peliae per dolum.*

Bárcsak ne hullottak volna a földre a pelioni ligetben a bal-tával kivágott jegenyefenyő gerendák, és ne fogott volna bele ezután útja megkezdésébe a hajó, amelyet most Argónak neveznek, mivel benne válogatott argosi férfiak utaztak, akik Pelias király álnok parancsára kutatták fel a kos aranygyapjút Colchisban.

Ennius: *Medea exul* 253–259

A két szöveg kapcsolatát számos párhuzam nyilvánvalóvá teszi:³ mindkét szerző megemlíti, hogy a hajót (*puppi/carinae* – *navis*) a Pelion hegyén (*Peliaco* [...] *vertice* – *Pelio*) nőtt fákból ácsolták, és közös a jegenyefenyő motívuma is, amely Enniusnál magának a hajónak az alapanyagaként jelenik meg (*abiegnae* [...] *trabes*), Catullusnál pedig a hozzá tartozó evezőlapátokéként (*abiegnis* [...] *palmis*). Ezen kívül mindkét szövegben olvasható, hogy válogatott görög ifjak/férfiak (*lecti iuvenes*, *Argivae robora pubis* – *Argivi* [...] *delecti viri*) voltak azok, akik útnak indultak annak érdekében, hogy megszerzzék az aranygyapjút Colchisból (*auratam* [...] *Colchis* [...] *pellem* – *pellem inauratam* [...] / *Colchis*). Mindezek alapján – tekintve, hogy egy irodalmi műnek vagy tartalmi egységnek a nyitánya előrevetítheti annak cselekményét – a 64. *carmen* első sorai azt sugallhatnák a *Medea exult* ismerő olvasónak, hogy a költemény Iason és Medea történetét fogja feldolgozni.⁴ Ugyanakkor az intertextusok végül nem ebből a szempontból bizonyulnak proleptikusnak – elvégre a catullusi *epyllion* 19. sorától kezdve világossá válik, hogy a kerettörténetet Peleus és Thetis násza képezi, ily módon az egymásba áttűnő történetek megtéveszthetik az olvasót –, hanem abban a tekintetben, hogy a költemény központi motívuma egy, az Iasonnak és Medeának a boldogtalan végkimenetelű történetéhez hasonló szerelmi

kapcsolat lesz: Theseusé és Ariadnéé. Ráadásul az aranygyapjút említő intertextusnak önmagában véve is lehet előre jelző funkciója, hiszen a mítikus hagyomány szerint a gyapjú az argonauták vezetőjének és a colchisi királylánynak a nászágyi lepleként is szolgált,⁵ és a 64. *carmen*ben is kiemelt jelentősége lesz egy nászágyi takarónak (Peleusénak és Thetisének), minthogy éppen az ezt bemutató – és az egész költeménynek mintegy a felét kitevő – *ekphrasis* keretein belül elevenedhet meg Theseus és Ariadna mítosza.⁶ Ezt az olvasatot erősítheti meg catullusi idézet 9. sorának „erdeifenyő-szerkezet”-ként értelmezhető *pineae texta* szókapcsolata is, ennek utóbbi tagja ugyanis a *texo* ige származéka, amely ugyan Enniusnál már ’(hajót) ácsolni’ értelemben is előfordul,⁷ eredeti jelentése azonban ’szőni’, ’fonni’.⁸ Ennek megfelelően a Catullusnál olvasható *texta* kifejezés kétségkívül felidézheti a – később az egyes, általam vizsgálándó vergiliusi szöveghelyek esetében is felmerülő – szövés-fonás motívumát,⁹ ezáltal újabb kapcsolatot teremtve a szóttes leírásával.

Mindazonáltal az a felismerés, hogy a 64. *carmen* első soraiban az Argóról van szó, kimondottan a szövegrésznek az irodalmi hagyománnyal való összefüggéseiből ered, maga a hajó nincs a névén nevezve. Ennius nemcsak, hogy megnevezi az Argót, hanem – feltehetően saját etimológiai konstrukciót alkotva¹⁰ – meg is magyarázza a név eredetét, amelyet arra vezet vissza, hogy a hajóban utazó válogatott férfiak (*delecti viri*) argosiak (*Argivi*), vagyis görögök. Catullusnál – mint láttuk – szintén válogatott ifjakról (*lecti iuvenes*), az argosi/görög ifjúság színe-javáról (*Argivae robora pubis*) esik szó, azonban az utasok és a hajó neve közötti ok-okozati összefüggés háttérbe szorul.¹¹ Richard Thomas ezt egyfajta catullusi „korrekciónak” fogja fel, aki egy Diodórosztól származó szövegrész (Diod. Sic. *Bibl. Hist.* IV. 41, 3) alapján egy olyan elveszett kallimachosi *Aitia*-szakaszt tételez fel, amely az Argo nevét az *argos* (’gyors’) görög szóval hozza összefüggésbe, és amely ily módon a háttérét képezheti a catullusi *cita* (...) *puppi* és az *ipsa levi fecit volitantem flamine currum* megfogalmazásoknak.¹² Ha ezt az elképzelést elfogadjuk, az intertextusok hatása akkor sem merül ki az említett „korrekcióban”, illetve a fentebb kifejtett „előre jelzésben”. A *Medea exult* idézett részletének beszédhelyzetét, valamint a 64. *carmen* zárlatát figyelembe véve ugyanis a két szöveg kölcsönösen¹³ meg is erősítheti egymást abban a tekintetben, hogy mindkettő valamilyen negatív következményt tulajdonít az Argo útjának. Enniusnál a dajka *utinam ne* (...) / *accidissent* (...) *ad terram trabes* / *neve inde navis inchoandi exordium* / *coepisset* szavait az váltotta ki, hogy Iason elhagyta Medeát, aki korábban a szeretett férfiért mindenét feladta: az argonautáknak nyújtott segítségével és szökésével magára haragította az apját, és végleg elvágta magát a családjától és otthonától. Ebben az esetben közvetlenül csak az egyén, illetve legközelebbi hozzátartozói látják a kárát a görög hősök sikeres küldetésének, Catullusnál viszont a negatív hatások már a legtágabb értelemben vett közösséget, az emberiséget érintik, hiszen a 64. *carmen*ben az Argo-mitosz azon változata olvasható, amely a hajó útjához köti az aranykor végét és az ember erkölcsi hanyatlásának kezdetét (Catull. 64, 397 skk.). Catullus ezt a hanyatlást több olyan példával szemlélteti, amelyben a családi kapcsolatok egyéni érdekeknek való alárendelődése, és ennek következményeképpen morális és/

vagy jogi értelemben vett bűn elkövetése jelenik meg. A szövegben felsorolt bűnök (például rokongyilkosság vagy vérfertőző szexuális kapcsolat) jelentős része a féktelen szerelmi vágyra vezethető vissza¹⁴ – minthogy pedig Medeát is ez kerítette a hatalmába, a Catullusi költemény ismeretében szinte kézenfekvő, hogy ő is bünteteket hajt végre: Iasonnal való kapcsolata érdekében még saját fivérét, Apsyrstost is kész volt megölni, később pedig, miután Iason elhagyja, haragjában kettejük közös gyermekeit pusztítja el.

A másik olyan, a 64. *carmen* általam vizsgált soraival összefüggésbe hozható latin nyelvű előzményszöveg, amely az argonauták történetét dolgozza fel, Accius *Medea* (vagy *Argonautae*) című tragédiája. A mű egy, az Argót bemutató részlete Cicero *De natura deorum* című munkájából ismert, amelyet az alábbiakban a szövegkörnyezetével együtt idézek:

utque ille apud Accium pastor, qui navem numquam ante vidisset, ut procul divinum et novum vehiculum Argonautarum e monte conspexit, primo admirans et perterritus hoc modo loquitur:

„tanta moles labitur fremibunda ex alto ingenti sonitu et spiritu: prae se undas volvit, vertices vi suscitatur, ruit prolapsa, pelagus respergit reflatur; ita dum interruptum credas nimbum volvier, dum quod sublime ventis expulsum rapi saxum aut procellis, vel globosus turbines existere ictos undis concursantibus – nisi quas terrestres pontus strages conciet aut forte Triton fuscina evertens specus subter radices penitus undanti in freto molem ex profundo saxeam ad caelum eruit”: dubitat primo quae sit ea natura quam cernit ignotam; idemque **juvenibus** visis auditoque nautico cantu: „sicut fñciti atque alacres rostris perfremunt delphini” – item alia multa –

„Silvani melo consimilem ad aures cantum et auditum refert”

Miként Acciusnál az a pásztor, aki korábban még sosem látott hajót, mihelyt messziről, egy hegyről megpillantotta az argonauták isteni, újszerű járművét, először csodálkozva és megrettenve így szól: „Oly nagy súly siklik, a mélyből nagy robajjal és fűvással felzúgva: maga előtt hullámokat görget, erejével örvényeket gerjeszt, nekilódulva tör előre, szétfröcsköl és visszakergeti a tengert. Ezért hol azt hinnéd, hogy egy zavaros felhő gördül tova, hol azt, hogy szelek vagy viharok ragadnak a magasba egy leszakított sziklát,

1. kép. Iason az aranygyapjúval Pelias király előtt. Vörösalakos kratér, Kr. e. 4. század. Louvre, Párizs

vagy hogy az összecsapó hullámoktól hajtott kerek víztőlcsérek keletkeznek – hacsak nem valamiféle földi pusztítást idéz elő a tenger, vagy esetleg Triton zúdít sziklatömeget a mélyből az ég felé, szigonyával felforgatva a barlangokat az alapzatuk alatt, a hullámzó tenger mélyén.”

Eleinte habozik, hogy miféle dolog lehet az, amit lát, de nem ismer, miután viszont megpillantotta az ifjakat és meghalotta hajósdalukat, azt mondja: „Éppen így zúgnak a gyors, élénk delfinek az orrukkal”, és sok egyéb mellett azt is: „Silvanus énekéhez igen hasonló dalt és hangzást juttat el a füleimhez.”

Cicero: *De natura deorum* II. 89 (Ax) = Accius: *Medea* sive *Argonautae* fr. 391–406 R.2–3; 381–396 W.

Az Accius-töredék a cicerói szövegben a sztoikus Balbus azon érvelésének a részét képezi, amely az isteneknek a világ teremtésében játszott szerepét taglalja: szerinte úgy kell a sztoikus bölcsnek deduktív módon, lépésről lépésre felismernie a világ-egyetem létrejötté mögött meghúzódó isteni gondviselést, ahogyan a hajót még sohasem látott pásztor is fokozatosan eljutott az Argóra való rácsodálkozásától a jelenség racionális magyarázatáig.¹⁵ A Catullusi és az acciusi szövegek között a tematikus egyezésen kívül számos szókincsbeli átfedés¹⁶ is megfigyelhető. A 64. *carmen* első két sorában az olvasható, hogy azt mondják: a Pelion ormán született fenyő átúsztta Neptunus áttetsző hullámain (undae), a 13. sorban pedig az a kép tárul az olvasó elé,

hogy az evező által felkavart hullám (*unda*) fehérlett a tajtéktól; a *Medea* töredéke úgy mutatja be a hajót, amint hullámokat (*undas*) görget maga előtt, és amely ahhoz hasonlatos, mint amikor az összecsapó hullámoktól (*undis concursantibus*) víztölcsérek keletkeznek, vagy pedig ahhoz, mintha Triton – felforgatva a szigonyával a barlangokat a hullámzó tenger mélyén (*penitus undanti in freto*) – sziklatömeget zúdítana az ég felé. A töredék 398. sorában szereplő hullámok jelzőjeként előforduló *concur-santibus* szintén megtalálja a catullusi párvát a vele etimológiai kapcsolatban álló *decurrere* és *cursu* szavakban, amelyek közül az utóbbi egyértelműen a hajó gyors mozgását jelenti, amellyel belemerült az addig érintetlen tengerbe (*prima imbuuit Amphitriten*), míg az előbbi jelentésének megragadásában Christopher Poltót követem, aki – meglátásom szerint kielégítő megoldást kínálva a *vada salsa* (...) *decurrere* kifejezés értelmezését illető filológiai problémára – az *ausi sunt vada salsa cita decurrere puppi* sort úgy értelmezi, hogy az ifjaknak, miután a vállukra vették a gyors hajót, volt bátorságuk ráfutni vele a sekély vízre.¹⁷ Továbbá szembevetendő a tenger többszöri, szinonimákkal történő megemlézése mindkét szerzőnél: Catullusnál a *vada salsa, caerulea* (...) *aequora, Amphitriten, aequor, freti* és *aeqoreae* (... *Nereides*) szavak szerepelnek, Acciusnál a *pelagus, pontus* és *freto* kifejezések. Ezen kívül a szelek motívuma is mindkét szövegrész közös eleme, hiszen a 64. *carmen* 9. sorában az olvasható, hogy az Argo megépítésében kulcsszerepet játszó istennő (ti. Pallas Athéné) maga gyorsította meg a hajót könnyed fuvallattal (*levi [...] flamine*), amely ennek eredményeképpen szánhatta a szeles tengert (*ventosum proscidit aequor*; Catull. 64, 12); az acciusi töredék az Argót ahhoz hasonlítja, mintha szelek (*ventis*) vagy viharok kaptak volna fel egy sziklát. Mindezek mellett a *vertex* szó valamely alakjának előfordulása is összeköti a két szakaszt, ugyanakkor jelentésük a két esetben eltérő: Catullus költeményében a hegyormot jelöli (*Peliaco [...] vertice*), amelyen az Argo alapanyagául szolgáló fenyő nőtt, Accius tragédia-részletében pedig örvényeket (*vertices*) a tengerben, amelyeket a hajó gerjeszt, ahogyan halad előre. Ugyanakkor a 64. *carmen* 14. sorában is megjelenik az örvény motívuma, hiszen a Nereisek is a tenger forgatagából emelték ki az arcukat (*emersere freti candenti e gurgite vultus*), hogy rácsodálkozhassanak az Argóra – tehát a catullusi *gurgis* kifejezés ily módon összefüggésbe hozható az Acciusnál előforduló *vertex* kifejezéssel.

Ettől függetlenül a számos, imént felsorolt szókincsbeli hasonlóság még adódhatna egyszerűen a témából, hiszen egy hajó útjának leírása során kézenfekvő, hogy felmerülnek a tenger, a szelek vagy éppen az örvény képzetei. Viszont alapvető fontosságú a modern olvasónak a szövegek összefüggését illetően az Accius-idézet – Catullus számára természetesen ismeretlen – cicerói szövegkörnyezete, hiszen a felvezető részben Balbus azt hangsúlyozza, hogy a pásztor rácsodálkozott (*admirans*) az újszerű járműre (*novum vehiculum*), és ez egyértelműen kapcsolatot teremt Catullusnak a rendkívüli jelenséget csodáló Nereiseivel (*monstrum Nereides admirantes*, Catull. 64, 15).¹⁸ Az Accius-részlet – amely az alaphelyzetet megjelenítő cicerói szakasz alapján két apollóniosi szöveghelyet¹⁹ is megidézhet – és a catullusi szöveg megerősítheti egymást abban a tekintetben, hogy mindkettő pozitív végkifejlethez jut el: a pásztornak a kezdeti, megrettentéssel párosult csodálkozása a jelenség racionális értelmezésévé változik át, a Nereisek ámulatának pedig Peleus és Thetis szerelme és – a hagyománytól eltérő módon – bol-

dog házassága lett a gyümölcse. Ugyanakkor a 64. *carmen*ből az is kiderül, hogy mi történik, ha a *ratio* Acciusnál tapasztalt győzelme nem következik be: a Theseus és Ariadna történetét megjelenítő bíborszóttos leírása során az olvasó azzal szembe-sülhet, hogy Aegeus, aki szintén a partról, egészen pontosan az Akropolisról szemlél egy hajót, tévesen értelmezi a szeme elé táruló látványt, ami végül tragédiához – az idős athéni király öngyilkosságához – vezet (Catull. 64, 241–245).

A két szöveg kapcsolatát tovább árnyalhatja, hogy a páasztor azután, hogy észrevette az argonautákat és meghallotta a hajósdalukat (*iuvenibus visis auditoque nautico cantu*) – ami kapcsolódási pontot jelenthet a catullusi szöveg *lecti iuvenes* gondolatával –,²⁰ a következő végkövetkeztetéshez jut el: az Argo delfinekhez hasonló, amelyek az orrukkal utat hasítanak maguknak a tengerben. Az acciusi kép egy harmadik apollóniosi szöveghelyet idéz meg, amely a Nereiseket, akik a Bolygó-szikláknál az argonauták segítségére siettek, delfinekhez hasonlítja (Ap. Rhod. *Arg.* IV. 933–938).²¹ A delfin-hasonlat abból a szempontból lehet különös jelentőségű a két szóban forgó szövegrész kapcsolatára nézve, hogy megidézheti a szövés-fonás motívumát, ugyanis – ahogyan azt Scheid és Svenbro *The Craft of Zeus* című munkájában felveti – az a mozgás, ahogyan a delfinek a felszínre törnek, majd újra a víz alá buknak, a vetélőnek a láncfonalak közötti fel-alá történő mozgására emlékeztethet.²² Ennek az asszociációnak a révén a *Medea* szóban forgó részlete hasonló hatást gyakorolhat a 64. *carmen* nyitányára, mint az enniusi szakasz: az intertextuális kapcsolat előrevetítheti, hogy a szövés-fonás motívumának az *epyllion*-ban különleges jelentősége lesz.

2. Catullus és Lucretius

A 64. *carmen* nyitánya ugyanakkor intertextuális párbeszédbe lép néhány olyan költői szöveggel is, amely nem az Argo mítoszát dolgozza fel.²³ Az alábbiakban ezek közül Lucretius *De rerum natura*-ja I. könyvének azon szakaszát fogom megvizsgálni, amely azzal a szabadsággal, amelyet az epikureus gondolatok hoztak el az emberiségnek, a vallás destruktív hatásait állítja szembe, és ezek szemléltetésére Iphigenia²⁴ mítoszt – mint a politikai célokat szolgáló emberáldozat egyik legismertebb megnyilvánulási formáját – használja fel.²⁵

*Aulide quo pacto Triviai virginis aram
Iphianassai turparunt sanguine foede
ductores Danaum delecti, prima virorum.*

Mint ahogyan Aulisban a szűz Trivia oltárát rítul beszeny-nyezték Iphianassa vérével a görögök válogatott vezérei, elsőrangú férfiak.

Lucretius: *De rerum natura* I. 84–86

A lucretiusi szöveg szerint a *religio* gyakran szült bűnös és gyalázatos tetteket, ahogyan Aulisban is ennek nevében került sor arra, hogy Agamemnon lányát feláldozták Dianának: a görögök megválasztott vezérei a szűz vérével mocskolták be az oltárt annak érdekében, hogy a görög flotta elindulhasson Trója ellen. Az idézet 86. sora (*ductores Danaum delecti, prima virorum*) és a 64. *carmen* 4. sora (*cum lecti iuvenes, Argivae*

roborata pubis) között szembevetendő az intertextuális kapcsolat, hiszen mindkettőben válogatott görög férfiakra/ifiakra esik szó.²⁶ Az intertextus egyrészt ráirányíthatja a figyelmet a két szövegrész azon kontextusbeli hasonlóságára, hogy mind a trójai háborút megvívni készülő hősokeket, mind pedig az argonautákat nagyszabású, hajóval, otthonuktól távoli vidéken végrehajtandó küldetésük kezdő pillanatában látjuk: Agamemnon és a többi görög vezért az útjuk előfeltételét jelentő emberáldozat bemutatása közben, az argonautákat pedig amint ráfutnak a sekély tengerre, vállukon az Argóval. Ráadásul a két esemény abból a szempontból is párhuzamba állítható egymással, hogy egyaránt hozzájárultak Trója bukásához, előbbi közvetlenül, utóbbi közvetve, hiszen – a catullusi interpretáció szerint – Peleus és Thetis nászát eredményezte, amelynek gyümölcse, Achilleus a város pusztulásának egyik fő letéteményesévé vált. Másrészt – kapcsolódva az utóbbi gondolathoz – fontos megfigyelnünk, hogy mindkét szövegben megjelenik a házasság motívuma: Lucretiusnál – Aischylos *Agamemnon*²⁷ és Euripidész *Iphigenia Aulisban*²⁸ című tragédiáira visszavezethető módon – az olvasható, hogy Iphigeniát, bár haját szalagokkal ékesítették és az oltárhoz vezették, miként a házasodni készülő hajadonokat szokás, ezt mégsem azért tették, hogy férjhez adják, hanem azért, hogy meggyilkolják, mint egy áldozati állatot. Arról a rituáléről tehát, amely eleinte házassági ceremóniának tűnhet, hamar bebizonyosodik, hogy valójában temetési szertartás.²⁹

*nam sublata virum manibus tremibundaque ad aras
deductast, non ut sollempni more sacrorum
perfecto posset claro comitari Hymenaeo,
sed casta inceste nubendi tempore in ipso
hostia concideret mactatu maesta parentis*

2. kép. Iphigenia feláldozása. Vörösalakos kratér, Kr. e. 4. század.
British Museum, London

*Hiszen a férfiak felemelték a remegő lányt, és az oltárhoz
vezették, nem azért, hogy a szent ünnepi ritust elvégezvén
harsány Hymenaeus-kiáltások közepette lehessen hazaki-
sérni, hanem hogy az érintetlen lány tisztátalanul, mint egy
áldozati állat pusztuljon el, az atyja által halálra sújtva,
gyászt hozva akkor, amikor házasságának lenne itt az ideje.*

Lucretius: *De rerum natura* I. 95–99

A házasság témája ugyanakkor a catullusi *epyllion*ban is kiemelt jelentőségű, elvégre a mű kereteit Peleus és Thetis násza, valamint az ebből származó gyermekről, Achilleusról szóló jóslat képezik, a költemény magját pedig az a Theseus és Ariadna közötti kapcsolat, amely akár a pár házasságával is végződhetne – Ariadna szavai legalábbis azt tükrözik, hogy ebben reménykedett (*non haec miserae sperare iubebas / sed conubia laeta, sed optatos hymenaeos*, Catull. 64, 141–42) –, végül azonban a történet kimenetele nem kettejük násza lesz, hanem Bacchusé és Ariadné.

A *De rerum natura* vizsgált részlete és a 64. *carmen* kontextusukból eredően egyaránt „szubverzív” hatást fejthetnek ki egymásra. A lucretiusi szöveg abban a tekintetben áthatja alá a catullusit, hogy a *religio* hiteltelenítése révén megkérdőjelezi annak a mitikus világnak a létét, amelyben elképzelhető interakció istenek és halandók között; a catullusi szöveg pedig abból a szempontból lehet jelen „szubverzív” erőként a lucretiusi mögött, hogy nemcsak az istenek emberi életbe történő beavatkozását (például Athéné szerepét az Argo építésében) tárja reális lehetőségként az olvasó elé, hanem isten és halandó házasságát is, amelyből ráadásul a mítosz szerint olyan hős származik, akire egy, a szóban forgó költemények keletkezése idején valóban megtörténtnek tekintett esemény tevékeny részeseként emlékeztek. Az így kialakult képet azonban árnyalja a 64. *carmen* zárata, amelynek értelmében az aranykor végét követően

elharapódzó emberi bűnök miatt az istenek már nem tartják rá méltónak a halandókat, hogy érintkezzenek velük (*quare nec talis dignantur visere coetus / nec se contingi patiuntur lumine claro*, Catull. 64, 407–08), és ez megerősítheti azt az epikureus alapelvet, amely szerint az istenek nincsenek hatással az emberi életre; abban a tekintetben viszont egyúttal „korrigálhatja” is, hogy azt sugallja: egykor – az aranykor idején – igenis hatással voltak. Mindemellett a két szöveg a házasság közös motívumának révén is hatást gyakorolhat egymásra: egyrészt, mivel Lucretiusnál Iphigenia a házasság illúziójának esik áldozatául, a szövegek közötti kapcsolat mintegy előrevetítheti, hogy Catullusnál egy másik hajadon, Ariadna is hasonló sorsra fog jutni, igaz, nem azért, mert félreértelmezi egy szertartás külsőségeit – mint Iphigenia –, hanem azért, mert a Theseushoz fűződő viszonyához olyan reményeket fűz, hogy kettejük frigyében teljesedhet be, holott a férfi nem tervez ilyesmit. Másrészt ennek kapcsán annak is lehet

jelentősége, hogy a római közgondolkodás a házasságot annak jellegéből fakadóan a szövés-fonással hozta összefüggésbe, férfi és nő házasság kötelékében történő egyesüléséhez ugyanis a láncfonal és a vetülékfonal összefonódásának képzetét társították.³⁰ Ennek szembetűnő megnyilvánulási formája, hogy a római menyegző során bekövetkező fogadalomtétel, a *dextrarum iunctio* gyakorta egy lepel alatt történt,³¹ amely a házasság metaforájaként szolgált – sőt, ahogy Scheid és Svenbro írja, a lepel azonos volt magával a házassággal.³² Amint azt fentebb már láthattuk, a 64. *carmen* 5. sorában említett aranygyapjú, amely a hagyomány szerint Iason és Medea nászágyi takarójaként is szolgált, és ily módon könnyen összefüggésbe hozható a Peleus és Thetis ágát borító bíborszóttessel, már önmagában is megidézi a házasság – és ezzel együtt a szövés-fonás – gondolatát, és ily módon a catullusi szöveg ráirányíthatja a figyelmet, hogy Lucretius Iphigeniájának mit is kellett volna észrevennie ahhoz, hogy helyesen értelmezze a ceremóniát, amelynek részese lett. Majdnem minden külsőség adott volt ugyanis, hogy a szertartás menyegzőnek tűnhessen – az oltár, a hajdíszek és a válogatott vezérekből álló sokaság –, de hiányzott két fontos elem: a lepel, amely alatt a fogadalmat megköthették volna, illetve a vőlegény, egy *lectus iuvenis*, aki a láncfonal szerepét betölthette volna házasságuk metaforikus szöttezésében. Ezen tényezők hiányának figyelmen kívül hagyása miatt érthető, hogy Iphigenia a házasság illúziójának áldozatává vált.

3. Egy catullusi intratextuális kapcsolat

Mielőtt a catullusi szakasz és az egyes vergiliusi szövegrészek párhuzamait megvizsgálom, érdemes egy intratextuális kapcsolatot is figyelembe vennünk, a 64. *carmen* nászágyi takarót bemutató *ekphrasis*ában ugyanis Theseus krétai kalandjának előzményeit és utazását a szigetre Catullus a következőképpen tárja az olvasó elé:

*Nam perhibent olim crudeli peste coactam
Androgeoneae poenas exsolvere caedis
electos iuvenes simul et decus innuptarum
Cecropiam solitam esse dapem dare Minotauro.
Quis angusta malis cum moenia vexarentur,
ipse suum Theseus pro caris corpus Athenis
proicere optavit potius quam talia Cretam
funera Cecropiae nec funera portarentur.
Atque ita nave levi nitens ac lenibus auris
magnimum ad Minoa venit sedesque superbas.*

*Ugyanis úgy tartják, hogy hajdanán Athén, egy kegyetlen
dögvész által kényszerítve arra, hogy Androgeos meggyilkolásáért megfizessen, válogatott ifjakat és velük a hajadonok
színe-javát szoktaeledelként felkínálni a Minotaurusnak.
Mikor ez a csapás gyötörte a szűkös városfalakat, Theseus
inkább saját magát kívánta feláldozni a kedves athéniakért,
mint hogy ezeket a szinte már holttesteket, még nem holttesteket
Krétára vigyék Athénből. Így hát könnyű hajójára és a lány
szelekre bízva magát a nemes lelkű Minoszhoz ment,
büszke palotájába.*

Catull. *carm.* 64, 76–85

Az idézett szövegrész azt a krétai mondakörhöz tartozó mítoszt idézi fel, amely szerint Athénnek (*Cecropiam*) annak érdekében, hogy elháríthassa azt a dögvészt, amellyel az istenek Minos fia, Androgeos meggyilkolása miatt sújtották, kilenc-évente hét-hét fiatal fiút és hajadon lányt kellett küldenie Krétára, hogy a Minotaurus eddeléül szolgáljanak. Theseus egy alkalommal önként jelentkezett a küldöttség tagjának annak reményében, hogy legyőzheti az emberevő szörnyeteget, és ezzel megszabadíthatja hazáját a rendszeres emberáldozat kötelezettségétől. Ezen szakasz a költemény nyitó soraival több szempontból is párhuzamba állítható: mindkettőt „alexandriai lábjegyzet” vezet be (*perhibent*, illetve *dicuntur*),³³ és mindkét esetben válogatott ifjak (*electos iuvenes*, valamint *lecti iuvenes*) olyan küldetéséről esik szó, amelyhez át kell szelni a tengert. Ráadásul Theseus könnyű – és ebből kifolyólag nyilvánvalóan gyors – hajóval (*nave levi*) tette meg az útját Krétára, amelyet enyhe szellők (*lenibus auris*) segítettek, ami egyrészt az Argo gyorsaságát (*cita [...] puppi*) visszhangoztatja, másrészt pedig azt, hogy a hajó a könnyed szélről (*levi [...] flamine*) szinte repülve szelte a habokat. Figyelemre méltó továbbá, hogy mindkét esetben azért küldik el az ifjakat, hogy meghaljanak – ugyanakkor e tekintetben fontos különbség, hogy az athéniak ennek tudatában is voltak, az argonauták viszont csak azzal lehettek tisztában, hogy az útjuk során akár oda is veszhetnek, de arról nem tudtak, hogy Pelias, Iolcos királya azért bízta meg őket a szinte lehetetlen küldetéssel, mert egy jóslat beteljesülését a halálukkal igyekszik elkerülni. Amikor tehát a két király útjára bocsátja a maga *lectus iuveniseit*, a szinte biztos halálba küldik őket, de különböző végkimenetelben reménykednek: Aegeus, bár lélekben felkészül arra, hogy nem látja többé viszont a fiát, mégis meghagyja neki, hogy ha sikerrel járna, hazafelé jövet cserélje ki sötét színű vitorláit fehérekre, és ily módon adjon neki megkönnyebbülést hozó jelet. Ezzel szemben Pelias mindvégig abban bízta, hogy az argonauták – de legalábbis Iason – sorsa a pusztulás lesz. Minthogy azonban az Argo legénysége végül teljesíti a küldetését, a Pelias haláláról szóló jóslat is beteljesül, és ebből a szempontból az intratextuális kapcsolat kétszeresen is proleptikusnak bizonyulhat, amennyiben egyrészt azt jelezheti előre, hogy Theseus is túl fogja élni a maga kalandját, másrészt pedig azt, hogy a végkifejlet ennek ellenére is az őt az útra elküldő király halála lesz, hiszen az ifjú elfelejti kicserélni a vitorlákat, ezért Aegeus bánatában öngyilkosságot követ el.

Mindemellett a(z) *lecti iuvenes* motívumának újbóli megjelenése nemcsak az *epyllion* elejével létesíthet kapcsolatot, hanem a *De rerum natura* fentebb idézett részletével (*ductores Danaum delecti, prima virorum*, Lucr. *DRN* I. 86) is. A Krétára küldött és a Trójába készülő ifjak közötti párhuzamként említhető, hogy egyaránt görögök, és bár az athéniak nem hadvezérek, kétségkívül ők is előkelő származásúak, ráadásul a Theseust magában foglaló küldöttség ugyancsak a soraiban tudhatott legalábbis egy hős harcost. A szövegeknek az intratextuális kapcsolatból fakadó kölcsönhatása meglátásom szerint a *perhibent* értelmezésétől függően kétféleképpen ragadható meg: ha a szót az irodalmi hagyomány tekintélyét tükröző hitelességi formulaként fogjuk fel, akkor a két szöveg kölcsönösen alááshatja egymást, hiszen a 64. *carmen* azt sugallja, hogy a pestist az istenek bocsátották büntetésül Athénra, ennek elhárításához pedig arra volt szükség, hogy rendszeres

3. kép. Théseus legyőzi a Minótaurost. Feketealakos amphora, Kr. e. 6. század.
The J. Paul Getty Museum, Malibu

emberáldozatot küldjenek Krétára a Minotaurusnak, miközben a *De rerum natura* abszurdumnak tartja az ilyesfajta isteni szerepvállalást és a keveréklények létezését is (Lucr. *DRN* V. 878–924). Viszont ha a catullusi szövegben előforduló *perhibent* szóra a mítosz fikció jellegére tett utalásként tekintünk,³⁴ akkor a szövegek meg is erősíthetik egymást, különösen a 64. *carmen*nek a Theseus labirintusban való tévelygését leíró 113–115. sorai (*errabunda regens tenui vestigia filo / ne labyrinthis e flexibus egredientem / tecti frustraretur inobservabilis error*, „tévelygő lépteit finom fonallal irányította, nehogy az épület átláthatatlan útvesztője megtévessze, amikor kilép a labirintus egy-egy kanyarulatából”) ismeretében, amelyek *errabunda* és *error* kifejezései megidézhetik az *errare* lucretiusi terminusát, amely az epikureus bölcsességet nélkülöző tévelygést jelenti.³⁵ Ezen az alapon a catullusi *epyllion* azon olvasói, akik a szóban forgó mítosznak valóságalapot tulajdonítanak, szükségszerűen „tévelyegnek” abból a szempontból, hogy illúziók áldozatává válnak.

Érdemes továbbá megfigyelni, hogy a 64. *carmen* imént idézett 113. sorában ismét megjelenik a szövés-fonás témája: Theseus azzal a vékony fonallal irányította (*regens tenui [...] filo*) tévelygő lépteit, amelyet Ariadna adott neki, hogy végül kitalálhasson a labirintusból. Amint arra korábban utaltam, a

krétai királylány sorsát – ti. hogy a házasság illúziójának fog áldozatául esni – már a catullusi *epyllion* nyitánya és a *De rerum natura* Iphigenia-története közötti intertextus is előrevehet, részint éppen a szövés-fonás motívumainak megjelenése révén. Ahogyan viszont azt Scheid és Svenbro kimutatta, a műnek ezen a pontján még csak lucretiusi reminiscenciára sincsen szükség ahhoz, hogy Ariadna Theseushoz fűződő kapcsolatának végkimenetele előre sejtethető legyen: a hajadon – eltérően például Hypsipylétől vagy Didótól, akik a maguk *hospesének* a házasságot jelképező kész szőtestet ajándékoztak – az ismert körülmények miatt csak egy fonalgombolyagot adhatott az athéni ifjúnak, egészen pontosan *filumot*, vagyis láncfonalat, amely a házasság metaforikus szőttesében egyedül a férfit jelképezi.³⁶ Láncfonal nem fonódik tehát össze vetülékfonallal, így nem jöhet létre az a szőtes sem, amely Theseus és Ariadna házasságát testesíthetné meg – ennél fogva a krétai királylány tragédiája akár oly módon is megfogalmazható, hogy választania kell fonal és szőtes között, amelyek közül az előbbivel megmentheti ugyan Theseus életét, de az iránta érzett szerelmét nem teljesítheti be, az utóbbival pedig, bár megalapozhatná vele kettejük közös jövőjét, Theseus halálát nem tudná megakadályozni.³⁷

4. A válogatott ifjak motívuma a IV. *ecloga*ban

Mindezek ismeretében térek rá a vergiliusi szövegek elemzésére. Elsőként az aranykor újbóli eljövetelet megjósoló IV. *ecloga* azon részletét vizsgálom meg, amely a hésiódosi nagy világkorszakok fordított sorrendben történő lejátszódását vetíti előre, és explicit módon, illetve intertextusok révén is hivatkozik az Argo útjára mint az aranykor végét a mitikus hagyományban jelző eseményre.³⁸

*Pauca tamen suberunt priscae vestigia fraudis,
quae temptare Thetin ratibus, quae cingere muris
oppida, quae iubeant telluri infindere vulcos:
alter erit tum Tiphys, et altera quae vehat Argo
delectos heroas; erunt etiam altera bella,
atque iterum ad Troiam magnus mittetur Achilles.
Hinc, ubi iam firmata virum te fecerit aetas,
cedet et ipse mari vector, nec nautica pinus
mutabit merces.*

*A régi vétek nyomai mégis meg fognak maradni, amelyek
arra ösztönzik az embereket, hogy hajókkal érítsék Thetist,
hogy falakkal övezzék a városokat, és hogy árkokat hasítsanak
a földbe; lesz akkor egy másik Tiphys és egy másik Argo,
amely válogatott hősokeket hordoz; lesznek másik háborúk is,
és újra Trója alá fogják küldeni a nagy Achilleust. Aztán,
mihelyt már érett korod férfivé tett téged, visszavonul majd a
tengerről az utazó, és nem cserél árut a fenyőből ácsolt hajó.*

Vergilius: IV. *ecloga* 31–39

A szöveg előrebocsátja, hogy az új aranykorhoz vezető út magán fogja hordozni a régi vétek / álnokság nyomait (*priscae vestigia fraudis*), amelyek többek között arra készítetnek, hogy hajókkal érítsék a tengert (*temptare Thetin ratibus*) – ennek megfelelően lesz új Argo is, hogy válogatott hősokeket (*delectos heroas*) szállítson –, de ismét Trója alá fognak küldeni egy új Achilleust is (*ad Troiam magnus mittetur Achilles*) egy újabb háború megvívására. Az idézett sorok Ennius *Medea exulj*át és Catullus 64. *carmen*ét egyaránt és többszörösen is visszahangozzák: a *priscae vestigia fraudis* kifejezés megidézi egyrészt a catullusi *epyllion* Prometheusát, aki a „régibűntetés elhalványult nyomait viseli” (*extenuata gerens veteris vestigia poenae*, Catull. 64, 295),³⁹ másrészt összefüggésbe hozható az enniusi tragédia 259. sorával, amelyben benne foglaltatik, hogy az argonauták *regis Peliae per dolum*, azaz Pelias király cselvetéséből fakadóan indultak el az aranygyapjúért, a *dolus* ugyanis a *fraus* szinonimájaként is olvasható. További kombinált reminiszcenciaként említhető az *ecloga* 35–36. sorának *vehat Argo / de-*

lectos heroas gondolata, hiszen ennek intertextuális hátterét egyidejűleg képezi az enniusi *quae nunc nominatur nomine / Argo, quia Argivi in ea delecti viri / vecti* (Enn. *Med.* 256–258) szakasz és a 64. *carmen*ben előforduló *lecti iuvenes, Argivae robora pubis* kifejezés (Catull. 64, 4).⁴⁰ A *Medea exul*ban olvasható *vir* szó szerinti párhuzamra is talál a vergiliusi szöveg 37. sorának *virum* szavában, és a *vecti* participiumot sem csak az *ecloga* 35. sorának *vehat* kifejezése visszahangozza, hanem 38. sor *vector* szava is. Kifejezetten a catullusi szöveggel létesít további kapcsolatot a Vergiliusnál szereplő, fenyőből ácsolt hajót jelentő *nautica pinus* szókapcsolat, elvégre a 64. *carmen* az Argo alapanyagaként szintén az erdeifenyőt jelöli meg (*Pelias quondam prognatae vertice pinus*, Catull. 64, 1 és *pineae [...] texta*, Catull. 64, 10).⁴¹

Mindemellett fontos megjegyezni, hogy az *ecloga*ban előforduló *temptare Thetin ratibus* gondolat felfogható a catullusi *prima imbuit Amphitriten* párhuzamaként,⁴² minthogy mindkettő a tenger – szexuális erőszakot is implikáló – „megérintésére” vonatkozik, ráadásul a tengert mindkét esetben egy-egy metonimikus értelemben vett nimfa fejezi ki.⁴³ A vergiliusi költeményben a tenger meghódításának képzete után az erőszakot nyilvánvalóbban megjelenítő gondolatok sorakoznak, mint például a föld felhasogatásáé vagy a háborúké, ez utóbbiak közül is különösképpen a trójai háborúé, amelyet a Hésiódosznak tulajdonított *Nókatológuson* alapuló hagyomány a hősokek kora végének és a vaskor kezdetének tartott,⁴⁴ és amelynek legkiemelkedőbb alakjaként az *ecloga*ban név szerint is megemlégetett Achilleust tartották számon. Mindezen eseményeknek az új aranykor beköszöntéséhez szükséges újbóli lejátszódását a Párkák jóslják meg, és nem is általában véve a Párkák, hanem a catullusi Párkák,⁴⁵ hiszen az *ecloga* jóslatának „*talia saecula suis dixerunt „currite” fuis / concordis stabili fatorum numine Parcae* („ilyen korokat pergessetek – mondták rokkáiknak a

4. kép. Szövönők. Feketealakos lékythos, Kr. e. 6. század.
Metropolitan Museum of Art, New York

sors rendíthetetlen akaratával egybehangzóan a Párkák”, Verg. *Ecl.* 4, 46–47) szakasza a 64. *carmen*beli Párkák dalának két részletét szövi össze: a 320–321. (*haec tum clarisona vellentess vellera voce / talia divino fuderunt carmine fata*, „akkor ők a fonalakat húzogatva, tisztán csengő hangon árasztották a sors ilyesféle szavait isteni dalukban”) és a 326–327. (*sed vos, quae fata sequuntur, currite ducentes subtegmina, currite fusi*, „de ti, akik a sorsot követitek, fussatok a fonalakat vezetve, fussatok, rokkák”) sorokat.⁴⁶ A Catullusi párkák az „eredeti” Achilles életét jósolják meg, különös hangsúlyt helyezve a görög hős brutalitására (Catull. 64, 338–370). Az erőszak motívumai tehát mindkét költeményben kiemelt jelentőségűnek bizonyulnak, igaz, más-más okokból: a 64. *carmen* narrátora az erőszakot, az álnokságot és a többi bűnt a hanyatlás és a vaskorral azonosított jelen romlottságának kiváltó okaiként jelöli meg, míg az *ecloga* fordított kronológiájának (és logikájának) értelmében mindezek az új aranykor eljövételének nélkülözhetetlen előfeltételeiként jelennek meg. Ugyanakkor a Párkák dalokkal nemcsak megjósolják, hanem mintegy meg is konstruálják a jövőt, mégpedig egy, a szöveg-fonással összefüggésbe hozható tevékenység, a rokkák pergetése révén,⁴⁷ aminek az alapján a jövő egyfajta sajátos *textus*ként is felfogható, amelyben a láncfonalat az ének, a vetülékfonalat pedig a mindig keresztbe futó refrén testesítheti meg, tehát a Párkák dala egyben egy szöttes megfonása is – ily módon a sors fonala a sors szöttesévé válik.⁴⁸ Ez a Vergilius költeményében „megszótt” jövőkép „kigazíthatja” a Catullusnál megismertet azon az alapon, hogy újra elérhetőnek tünteti fel az aranykort, amely a 64. *carmen* záró sorai szerint végleg hozzáférhetetlenné vált az emberiség számára.

Mindazonáltal a IV. *ecloga* 35–36. sorai (*delectos heroas; erunt etiam altera bella / atque iterum ad Troiam magnus mittetur Achilles*) nemcsak az említett enniusi és Catullusi szöveg-helyekkel állnak intertextuális kapcsolatban, hanem a *De rerum natura* fentebb vizsgált 86. sorával (*ductores Danaum delecti, prima virorum*) is. Minthogy a Lucretiusi szakasz kontextusa Iphigenia története, a két szöveg Trója témájának érintése révén is összekötésben áll egymással. Ily módon az intertextusnak olyan hatása is lehet, hogy azt sugallja: a Vergilius költeményben megjövendölt új aranykor beköszöntéséhez nemcsak egy újabb trójai háború, hanem egy újabb Iphigenia feláldozása is szükséges lesz. Másfelől viszont az *ecloga* éppen egy olyan irodalmi szöveggel lép párbeszédbe, amely amellett érvel, hogy az efféle áldozatoknak nincsen létjogosultságuk, hiszen az istenek nem befolyásolják közvetlenül a halandók életét, sőt aranykor sem létezik a mitikus hagyományban rögzült formájában, legfeljebb mitikus kereteitől megfosztva, az emberség történetének azon őszállapotára visszavetítve, amelyben még a földművelés nem alakult ki, és az ember megelégedett azzal, amit a föld magától megtermett. Ennek tükrében úgy tűnik, a *De rerum natura* „szubverzív” hatást gyakorol a IV. *eclogára*, amely egyszersmind „korrigálja” a Lucretiusi szöveget abból a szempontból, hogy a történelmivé tett aranykort visszahelyezi a mitológiai kontextusba, méghozzá nem véglegesen lezárult, hanem visszatérni is képest időszakként.

5. Az Argo és a trójai faló

Fiachra Mac Góráin szerint a IV. *eclogának* az új Argót és trójai háborút említő sorai akár az *Aeneis* előrejelzéseként is felfoghatók,⁴⁹ elvégre Aeneas utazásai nemcsak az *Odysseiát*, hanem az apollóniosi *Argonautikát* is felidézhetik – ez esetben az *Aeneis*ben az aranygyapjú szerepét Itália mint a trójaiak megszerzendő új hazája töltheti be –, az itáliai harcok pedig jelenthetik a második, trójai(ak által vívott) nagy háborút. Ahogyan Damien Nelis kimutatta, az Argo-mítosz intertextuális kapcsolatok révén a Vergilius eposz számos helyén felidéződik a legváltozatosabb témák kapcsán, azonban legtöbbször a hajózás témájával összefüggésben.⁵⁰ Ezek közül elsőként az *Aeneis* II. énekének trójai falovat bemutató részletét vizsgálom meg, amelynek gazdag intertextuális háttere révén a Trója vesztét okozó faéptmény több szempontból is összefüggésbe hozhatóvá válik az Argoval:

[...] *Fracti bello fatisque repulsi ductores Danaum, tot iam labentibus annis instar montis equum divina Palladis arte aedificant, sectaque intexunt abiete costas: votum pro reditu simulant; ea fama vagatur. Huc delecta virum sortiti corpora furtim includunt caeco lateri, penitusque cavernas ingentis uterumque armato milite complent.*

A görögök háború által megtört és a sors által már oly sok tovasikló éven át visszavert vezérei egy hegy nagyságú lovat építenek Pallas isteni mesterségével, és jegenyefenyő deszkákból bordázatot ácsolnak; azt színlelik – és az a hír is járja –, hogy fogadalmi ajándék a hazatérésükért. Oda, a vaksötét belsejébe titokban sorsolás útján kiválogatott férfiakat zárnak be, és a mély üregeket és a hatalmas hasat felfegyverzett katonasággal töltik meg.

Vergilius: *Aeneis* II. 13–20

A háborúban megtört görög vezérek (*ductores Danaum*) a faló bordázatát Pallas Athéné isteni mesterségével (*divina Palladis arte*), jegenyefenyő-gerendákból ácsolták (*sectaque intexunt abiete*), és a kész szerkezetbe válogatott férfiakat (*delecta virum [...] corpora*) zártak, bizván benne, hogy a trójaiak nem ismerik fel a cselt, és beviszik a lovat a városukba. A szöveg az elemzésem kiindulópontjával szolgáló 64. *carmen*mel három helyen is kapcsolatba lép: egyrészt, a 15. sor *divina Palladis arte* gondolata a Catullusi költemény 8–9. sorait idézheti meg (*diva quibus retinens in summis urbibus arces / ipsa levi fecit volitantem flamine currum*),⁵¹ amelyekben az Argót megépítő istennő név szerint ugyan nincs megemlítve, kiléte mégis egyértelmű a rá mint a fellelgyárak megtartójára vonatkozó utalásnak köszönhetően. Másrészt a 16. sorban olvasható *intexunt abiete* a 64. *carmen* 10. sorának *pineae (...)* *texta* és 7. sorának *abiegnis (...)* *palmas* szókapcsolatait egyaránt visszahangozhatja,⁵² visszanyúlva egyúttal az Ennius *Medea exulja* 254. sorában szereplő *abiegnae (...)* *trabes* szókapcsolatig. Harmadrészt, a 17. sor *delecta virum (...)* *corpora* kifejezése – a 13. sor *ductores Danaum* szófordulatával karöltve – a Catullusi *epyllion* 4. sorának *lecti iuvenes*, *Argivae robora pubis* gondolatával és gyakorlatilag az egész Argo-mítoszt feldolgozó irodalmi hagyománnyal (*Argivi in ea*

5. kép. A trójai faló. Domborműves váza, Kr. e. 7. század.
Mykonos Régészeti Múzeum

delecti viri, Enn. *Med.* 257; *delectos heroas*, Verg. *Ecl.* 4, 35) is intertextuális párbeszédbe lép, sőt, ahogyan az az eddigi elemzéséből kézenfekvő módon következik, a *De rerum natura* 86. sorával is (*ductores Danaum delecti, prima virorum*).⁵³

Az intertextusok egy sor, az Argo és a faló közötti hasonlóságra hívják fel a figyelmet: mindkettő Athéné közreműködésével jött létre, válogatott görög férfiak vannak bennük, alapanyagaik között szerepel valamilyen fenyőfajta,⁵⁴ és mindkettő sajátos „szöttes”-ként jelenik meg a Catullusnál használt *texta*, illetve a Vergiliusnál előforduló *intexunt* kifejezések hatására, amelyek bár az ácsolás (és kimondottan a hajóácsolás) szakkifejezéseivé is váltak,⁵⁵ hozzájuk a *texo* (‘szöni’, ‘fonni’) igével való etimológiai kapcsolatukból eredően a szövés-fonás asszociációi társulnak, ezáltal pedig tulajdonképpen „költői alkotások” is, egyrészt mert a költői szöveg is egyfajta szöttes, másrészt mert effektív költői alkotásokban szerepelnek. Ezen túlmenően fontos párhuzamként említhető, hogy mindkettőt határok átlépése céljából hozták létre: az Argót, hogy a szárazföldi határokat áttörve első hajóként átszelje a tengert,⁵⁶ a falóvat pedig, hogy a görögök átjuthassanak Trója falain.⁵⁷ Ezen funkciók betöltése ráadásul egyaránt a tágabb értelemben vett közösségre hoz bajt: az Argo útjának az aranykor vége szakadása miatt az egész emberiség látja kárát, és a faló Trójába való bejutása is „történelmi jelentőségű bukás”-nak minősül a mitikus világban. Ahhoz azonban, hogy az Odysseus által kiöltött cselvetés működhessen, a trójaiaknak a görögök szempontjából kedvező módon kellett értelmezniük a kapuik előtt álló *monstrumot*, ahogyan a vergiliusi szöveg a II. ének 245. sorában hivatkozik rá, és amely kifejezés ugyancsak a catullusi (és rajta keresztül az acciusi) Argót idézi meg (*monstrum Nereides admirantes*, Catull. 64, 15). A trójaiaknak Accius pásztorával szemben nem sikerül a józan észükre hagyatkozva megállapítaniuk, hogy mivel is állhatnak szemben – talán éppen azért, mert az előttük álló *roburt* „faanyag”-ként értelme-

zik, nem pedig „(görög) haderő”-ként, ahogyan a 64. *carmen* 4. sorát (*Argivae robora pubis*) ismerő olvasó tehetné.⁵⁸

A trójaiak közül Laocoon kerül a legközelebb a faló mibenlétének felismeréséhez, aki a hatalmas faépitmény körül tanakodó tömeg észhez térítésére fut le a fellegvárból (*Laocoon ardens summa decurrit ab arce*, Verg. *Aen.* II. 41).⁵⁹ A fellegvár mint elkülönített, szemlélődésre alkalmas hely felidézheti a lucretiusi epikureus bölcs *edita* (...) *templum serenáját*, „magas, derült birodalmát”, ahonnan letekintve látni lehet másokat lépten-nyomon tévelyegni (*despicere unde queas alios passimque videre / errare*, Lucr. *DRN* II. 9–10). Ez alapján Laocoon az epikureus bölcs szerepében jelenhet meg, amikor az *arxból* lefutva észre is veszi, hogy a faló csak megtevesztés (*error*; Verg. *Aen.* II. 48), és emiatt óva is inti polgártársait – ebben a szerepben ugyanakkor sikertelen marad, hiszen végül nem tud „bejutni a vaksötét rejtékhelyekre, és kihúzni onnan az igazságot” (*caecaque latebras / insinuare*

omnis et verum protrahere inde, Lucr. *DRN* I. 408–409), amire Lucretius szerint egy epikureus bölcsnek képesnek kellene lennie.⁶⁰ A trójaiak tehát végül nem tudnak megszabadulni a *religio* bűvöletétől, és Athénének szánt fogadalmi ajándékként próbálják meg értelmezni a falóvat, ezt a fából készült „szövedéket”, ezért – a *De rerum naturában* foglaltaknak megfelelően szinte szükségszerűen – illúziók áldozataivá válnak, hasonlóan a 64. *carmenben* Peleus és Thetis lakodalmán részt vevő vendégekhez, akik egy másfajta, a szó szoros értelmében vett szöttest szemlélnek, és Lucretius Iphigeniájához, aki pedig éppen egy szöttes hiányát észre nem véve értelmez félre egy szertartást.

6. Aeneas pajzsa és az argonauta-mítosz

Az *Aeneis* központi, előretekintő és profetikus egységét lezáró VIII. ének⁶¹ különösen gazdagnak mutatkozik az Argo-mítosz visszhangjaiban, amelyek közül az Apollónios Rhodiosra visszavezethetőket ugyan Nelis részletesen elemzi,⁶² a római irodalmi Argonautica-hagyománnyal kapcsolatot teremtő szöveghelyekre viszont, úgy tűnik, kevesebb kutatói figyelem összpontosult.⁶³ Utóbbiak közül az első az a szakasz, amely a trójaiak hajóinak a Tiberisen történő megjelenését mutatja be:

*labitur uncta vadis abies; mirantur et undae,
miratur nemus insuetum fulgentia longe
scuta virum fluvio pictasque innare carinas.*

Siklik a bekent jegenyefenyő a sekély vízen; csodálják a hullámok és az erdő, amely nem szokott hozzá a férfiak megszűről ragyogó pajzsaihoz és a folyón úszó festett hajókhoz.

Vergilius: *Aeneis* VIII. 91–93

6. kép. Római hadihajó. Dombormű, Kr. e. 1. század. Vatikáni Múzeum

Az idézett sorok az argonauták történetének enniusi, acciusi és catullusi változatát egyaránt felidézik. A hajókat jelölő *abies* metonímia kétszeresen is összefüggésbe hozható a 64. *carmen* nyitányával, hiszen egyrészt az *epyllion* első sorának szintén metonimikus értelemben használt és egy másik fenyőfajtát jelentő *pinus* kifejezésével teremt kapcsolatot, másrészt a 7. sorban olvasható és az Argo jegenyefenyőből készült evezőit jelentő *abiegnis* (...) *palmis* szókapcsolattal. A szóban forgó kifejezés ugyanakkor Ennius *Medea exulj*át is megidézi, amelynek 254. sorában az Argo *abiegnae* (...) *trabesként* fogalmazódik meg. Mindazonáltal a vergiliusi szöveg a hajókat nemcsak az *abies* szóval nevezi meg, hanem a *carinas* kifejezéssel is, amelynek a catullusi párja a 64. *carmen* 10. sorában található meg, a szó eredeti, 'hajógerinc' értelmében (*inflexae* [...] *carinae*). Az *Aeneis*-részlet és az *epyllion* vizsgált szakaszának kapcsolatát ezen kívül egyéb szókinszbeli egyezések is erősítik: a trójai hajók a sekély vízben (*vadis*) siklanak, és az argonauták is a sekély vízre (*vada*, Catull. 64, 6) segítik járművüket, akik mint válogatott ifjak (*lecti iuvenes*) ugyancsak párhuzamba állíthatók Aeneasnak a kétségkívül válogatott katonákból álló legénységével, még ha a vergiliusi szöveg nem is magukra a férfiakra, hanem a ragyogó pajzsaikra helyezi a hangsúlyt a *fulgentia* (...) / *scuta virum* kifejezés használata révén, amelynek *virum* szava egyszersmind a *Medea exul* 257. sorának *delecti viri* szókapcsolatával is megteremtheti az összeköttetést. Az *Aeneis*-szakasz 93. sorában továbbá az olvasható, hogy a trójai hajók beúsznak (*innare*) a folyóra; a 64. *carmen* 2. sora arról tudósít, hogy úgy hírlík: az Argo átúsza (*nasse*) Neptunus hullámain (*undas*). Utóbbi, az *epyllion* 13. sorában is előforduló kifejezés (*unda*) szintén megtalálja a párhuzamát a vergiliusi szövegrész 91. sorában szereplő *undae* szóban, amely az Aeneas hajóira a Tiberis parti ligettel együtt rácsodálkozó (*mirantur*) hullámokat jelöli. A csodálkozás Vergiliusnál megjelenő motívuma egyidejűleg idézheti fel Catullus Nereiseinek, illetve Accius pásztorának

– Cicero által bemutatott – ámulatát az Argo láttán (*Nereides admirantes*, Catull. 64, 15; *pastor* [...] *admirans*, Cic. *Nat. deor.* II. 89).⁶⁴ Az acciusi szöveg ugyanakkor a hullám-motívum többszöri előfordulása (*undas*, *undis*, *undanti*, Acc. *Med.* 393, 398 és 401) és az Argo siklásának a megjelenítése (*tanta moles labitur*, Acc. *Med.* 391) révén is összefüggésbe hozható az *Aeneis* idézett részletével, amely hasonlóképpen írja le a trójai hajók előrehaladását a folyón (*labitur uncta vadis abies*, *Aen.* VIII. 91), egyúttal Ennius *Annales*-ének két sorát (*labitur uncta carina, volat super impetus undas*, Enn. *Ann.* 376 S és *labitur uncta carina per aequora cana celocis*, Enn. *Ann.* 505 S) is visszahangozva.⁶⁵ Mi több, a Tiberis partján Herculesnek áldozatot bemutatni készülő arkadiai ifjak – akiket a vergiliusi szöveg a *iuvenum primi* szavakkal ír le (*Aen.* VIII. 105), felidézve a catullusi *lecti iuvenes*-motívumot – hasonlóképpen

reagálnak a trójai hajók megjelenésére, mint az acciusi pásztor az Argóéra:⁶⁶

*Ut celsas videre rates atque inter opacum
adlabi nemus et tacitos incumbere remis,
terrentur visu subito cunctique relictis
consurgunt mensis.*

Mihelyt meglátták a magas hajókat, amint átsiklanak az árnyas erdőn, és a hallgatag legénységet, akik csendesen nekifeszülnek az evezőknek, megrettennek a látványtól, és hirtelen mindannyian felpattannak, elhagyván asztalaikat.

Vergilius: *Aeneis* VIII. 107–110

Amíg Vergiliusnál az olvasható, hogy Pallas és társai az erdőn átsikló (*adlabi*) hajók láttán (*videre rates*) megrettennek a látványtól (*terrentur visu*), addig a *Medea* részletének cicerói keretéből az derül ki, hogy a pásztor, aki még sosem látott hajót (*qui navem numquam ante vidisset*), csodálkozva és megrettenve (*admirans et perterritus*) szólalt meg, miután a tengeren sikló (*labitur*) Argót megpillantotta.

A fentebb lajstromba vett szövegek közötti kapcsolatok révén az Argo és a trójai hajók a következő szempontok alapján állíthatók párhuzamba: egyaránt fenyőből ácsolták őket, (válogatott) férfiak hajóznak rajtuk, és csodálkozást, illetve rémületet váltanak ki a környezetükből. A csodálkozás mindkét esetben az „első hajó” mivoltukból fakad, hiszen az Argóra a római irodalmi hagyomány a történelem első hajójaként tekint, a trójai vízi járművek pedig a Tiberisen az elsők a maguk nemében.⁶⁷ A rémület oka ugyanakkor eltérő lehet, ugyanis míg az acciusi pásztor kimondottan a hajótól mint sosem látott *monstrumtól* retten meg, és az argonauták látványa (*iuvenibus visis*, Cic. *Nat. deor.* II. 89) segít neki értelmezni a jelenséget, addig Euander népét részint maguk a hajók, részint a legénységük riaszthatta meg, akiről nem tudták, hogy ellenséges vagy békés

szándékkal közelednek-e. Minthogy azonban Aeneas és társai szövetség kötése céljából keresik fel az arkadiaiakat, a hajóik és egy másik, az Argót felidéző faépitmény, a trójai faló közötti kontraszt is nyilvánvalóvá válik: a fenyőből ácsolt konstruktumok ezúttal nem görögöket szállítanak a trójaiak ellen, a városuk elpusztítására, hanem trójaiakat a görögökkel való megbékélésre, aminek az eredménye végül egy város megalapítása lesz.⁶⁸ A szóban forgó szövetség megkötése felé vezető első lépés, hogy Aeneas és emberei csatlakoznak az arkadiaiak áldozati lakomájához:

*Haec ubi dicta, dapes iubet et sublata reponi
pocula gramineoque viros locat ipse sedili
praecipuumque toro et villosi pelle leonis
accipit Aenean solioque invitat acerno.
Tum lecti iuvenes certatim araeque sacerdos
visera tosta ferunt taurorum onerantque canistris
dona laboratae Cereris Bacchumque ministrant.*

Mihelyt ezeket mondta, megparancsolja, hogy a lakomát és a leszedett poharakat rakják fel ismét; a férfiakat maga ülteti le a gyepre, Aeneas pedig különleges vendégként fogadja, és egy kerevetre, éspedig egy bozontos oroszlárbőrrel letakart jávorfa trónszékre hívja. Akkor a válogatott ifjak és az oltár papja versengve hozzák a sült bikahúst, rakják meg a kosarakat a megmunkált Ceres adományaival, és szolgálják fel Bacchust.

Vergilius: *Aeneis* VIII. 175–181

Az idézett szövegrész a 64. *carmennel* és a *Medea exullal* is intertextuális kapcsolatot létesít, egyrészt a 179. sorában olvasható *lecti iuvenes* szókapcsolatnak köszönhetően, amely a szertartásra kiválogatott ifjakat⁶⁹ jelöli, és szó szerint visszhangozza az argonautáknak a catullusi költemény 4. sorában szereplő első megnevezését, egyúttal felidézve ugyanazon hősöknek az enniusi tragédia 257. sorában megjelenő *delecti viri* megjelölését, amelynek *vir* szava a vergiliusi szakasz 176. sorában olvasható, a gyepre ültetett trójai és görög férfiakra vonatkozó *viros* kifejezéssel hozható összefüggésbe. Emellett az Aeneas ülőhelyét borító oroszlánbőr (*pelle leonis*) takaró felidézheti az aranygyapjút (*auratam [...] pellem*, Catull. 64, 5 és *pellem inauratam*, Enn. *Med.* 258), a trónus anyagaként említett jávorfa (*acerno*) pedig – amely az *Aeneis* II. énekében a faló egyik alapanyagaként is megjelenik (*trabibus contextus acernis*, *Aen.* II. 112) – az Argo alapanyagául szolgáló fafajtákat (*pinus*, Catull. 64, 1 és *abiegnae*, Enn. *Med.* 254).

A 64. *carmen* nyitánya és az Euander lakomáját bemutató vergiliusi szövegrész kontextusát illetően fontos hasonlóság, hogy az általuk említett válogatott ifjakat valamely, a küldetésük teljesítése szempontjából alapvető jelentőségű esemény lezajlása közben látjuk: az argonautákat az Argo vízre bocsátása közben, a trójaiakat pedig azon a szertartáson, amely megalapozza az arkadiaiakkal kötendő és a rutulusok elleni háború kedvező végkimenetelét biztosító szövetséget. A szövegközi kapcsolat ez alapján proleptikusnak is tekinthető abból a szempontból, hogy az argonauták vállalkozásának az eredményessége előrevetítheti Aeneas küldetésének a sikerét. Egy másik kapcsolódási pontot jelenthet a két szöveg között az áldozat motívuma. Azonban míg a Pallanteumban egy vallá-

si szertartás keretein belül Herculesnek mutattak be áldozatot, addig – amint arra fentebb már utaltam – az argonauták maguk jelennek meg egy lehetetlennek tűnő küldetés potenciális áldozataiként. Ezen a ponton érdemes összefüggésbe hozni a vizsgált vergiliusi passzuzt az *epyllion* azon, általam már tekintetbe vett szakaszával, amely intratextuális kapcsolatot létesít a költemény nyitányával, vagyis az *ekphrasis*nak a Minotaurus-mitoszt bemutató soráival:

*Nam perhibent olim crudeli peste coactam
Androgeoneae poenas exsolvere caedis
electos iuvenes simul et decus inuuptarum
Cecropiam solitam esse dapem dare Minotauro.*

Ugyanis úgy tartják, hogy hajdanán Athén, egy kegyetlen dögvész által kényszerítve arra, hogy Androgeós meggyilkolásáért megfizessen, válogatott ifjakat és velük a hajadonok színe-javát szoktaeledelként felkínálni a Minotaurusnak.

Catull. *carm.* 64, 76–79

Míg az *Aeneis*-részletben az olvasható, hogy válogatott ifjak (*lecti iuvenes*) bikáknak (*taurorum*) a megsütött húsát szolgálják fel a lakomán (*dapes*), addig a catullusi sorok arról tudósítanak, hogy úgy hírlik: Athénnek egykor válogatott ifjakat (*electos iuvenes*) kellett küldenie Krétára egy „bikának”, a Minotaurusnak a lakomájául (*dapem*). Az intertextuális kapcsolat kétszeresen is proleptikusnak bizonyulhat: a Minotaurus, miként a pallanteumi szertartás bikái, áldozatául fog esni egy *lectus iuvenis*nek, Theseusnak, az arkadiai ifjak pedig a trójaiak oldalán megvívandó háború valószínű áldozataiként tűnnek fel, és ebből a szempontból párhuzamba állíthatók a majdhogynem kivitelezhetetlennek ígérkező küldetésüknek nekivágó argonautákkal is. Fontos ugyanakkor az áldozat kérdéskörét illetően tekintetbe venni a vergiliusi szövegrész lucretiusi hátterét is: egyrészt, a *lecti iuvenes* szókapcsolat révén ezúttal is megidéződik a *De rerum natura* Iphigenia történetét bemutató szakaszának *ductores Danaum delecti, prima viro-rum sora* (*DRN* I. 86); másrészt, az *onerantque canistris / dona laboratae Cereris Bacchumque ministrant* megfogalmazás a lucretiusi mű ötödik könyve nyitányának egy részletével hozható összefüggésbe:⁷⁰

*namque Ceres fertur fruges Liberque liquoris
vitigeni laticem mortalibus instituisse;
cum tamen his posset sine rebus vita manere.*

Mivel azt mondják, hogy Ceres ismertette meg a halandókat a gyümölcsökkel, Liber pedig a szőlő nedűjével, noha ezek nélkül az élet éppúgy fenn tudna maradni.

Lucretius: *De rerum natura* V. 14–16

Az idézett lucretiusi sorok azon érvelés részét képezik, amely Epikuros jelentőségét hangsúlyozza azoknak a sztoikus isteni prótos heurétéseknek a szerepével szemben, akik később Cicero *De natura deorum* II. könyvének 62. *caputjában* „euhemerizálva” jelennek meg.⁷¹ A lucretiusi prooemium zárlata a filozófust az érdemei révén azt a Herculest is felülmúló személyként tünteti fel (*DRN* V. 49–51), akinek a trójaiak Pallanteumba érkezése után Euander és Aeneas népe közösen muta-

tott be áldozatot, éppen Ceres és Bacchus adományaival, azaz kenyérral és borral. Az intertextus hatása meglátásom szerint kétféleképpen ragadható meg. Az egyik olvasat szerint a vergiliusi és a lucretiusi szövegek kölcsönösen megerősíthetik egymást: Vergilius, bár sokrétűen kiemeli annak a helynek a szentségét, ahol később Róma felépült, mégis hangsúlyozza a terület Aeneas érkezésekor tapasztalható elvadult állapotát és lakói civilizálatlanságát (*iam tum religio pavidos terreat agrestis / dira loci, iam tum silvam saxumque tremebant*, „a hely iszonyú szentsége már akkor megrémisztette a félénk parasztokat, már akkor reszkettek fától s kőtől egyaránt” *Aen.* VIII. 349–350). Ennek megfelelően az *Aeneis*-szakasz abból a szempontból fejthet ki „affirmatív” hatást a lucretiusra, hogy azt sugallja: az ősi paraszti népek (*agrestis*) a természeti jelenségek helytelen értelmezése miatt az epikureus filozófia által elvetendőnek tartott *religió*ból fakadó félelmek bűvöletében éltek.⁷² A lucretiusi szöveg pedig abban a tekintetben erősítheti meg a vergiliusit, hogy szükségtelennek tartja az áldozatbemutatást, különösképp az istenek olyan adományaival, amelyek az epikureus felfogás szerint nem is számítanak létszükségletnek (*DRN* V. 16). Ugyanakkor, ha tekintetbe vesszük, hogy a *religio*, még ha letisztultabb formában is, de a Vergilius korabeli Rómában is alapvető jelentőségű volt, és az augustusi diskurzusban is kiemelt szerepet kapott, akkor az *Aeneis* idézett sorai „korrigálhatják” is a lucretiusi szövegrészletet abból a szempontból, hogy létjogosultságot tulajdonítanak az isteneknek való áldozatbemutatásnak, amely jelen esetben két nép szövetségének – és egyben Róma jövőjének – a megalapozására is alkalmasnak bizonyul. A lucretiusi szakasz ebben az esetben olvasható a vergiliusit aláíró szöveggé, hiszen nemcsak a *religio* jegyében bemutatott áldozat fölöslegességét sugallja, hanem mindazon emberek „feláldozását” is, akik a trójai-arkadiai szövetség megkötése után a *fatum* beteljesítése érdekében vívott harcokban fognak elesni.

Mindazonáltal az újjak első szakaszán az argonauták közé tartozó Herculest szimbolizáló oroszlánbőr⁷³ (*villosi pelle leonis*) említése révén, amint arra fentebb már utaltam, az aranygyapjú (*auratam [...] pellem*, Catull. 64, 5 és *pellem inauratam*, Enn. *Med.* 258), egyszersmind a szövés-fonásnak a 64. *carmen* egészét tekintve kulcsfontosságú témája is megidéződhet, trójaiak és görögök – két, egymás mitikus ősellenségének számító nép – megbékélése ugyanis felidézheti láncfonal és vetülékfonal összefonódását. Az ily módon létrejövő „házasságot” a katonai szövetségben való egyesülés tetőzi be, amelynek keretein belül Euander négyszáz lovas bocsát Aeneas rendelkezésére. Az arkadiai király azon szavai, amelyekkel a katonáit és fiát, Pallast elküldi Aeneasszal a háborúba, szintén intertextuális kapcsolatot létesítenek a 64. *carmen* nyitó soraival:

*hunc tibi praeterea, spes et solacia nostri,
Pallanta adiungam; sub te tolerare magistro
militiam et grave Martis opus, tua cernere facta
adsuescat primis et te miretur ab annis.
Arcadas huic equites bis centum, robora pubis
lecta dabo totidemque suo tibi nomine Pallas.*

Továbbá melléd Pallast adom, a mi reménységünket és vigaszunkat, hogy hozzászokjon ahhoz, hogy a te vezetésed alatt tűrje Mars súlyos munkáját, a hadviselést, hogy a tetteidet

szemlélje, és hogy téged csodáljon már ifjúkorától kezdve. Mellé kétszáz arkadiai lovas adok, a válogatott ifjúság színe-javát, és ugyanennyit ad Pallas is a saját nevében.

Vergilius: *Aeneis* VIII. 514–519

Az *Odysseiát* és az *Argonautikát* egyaránt felidéző⁷⁴ szövegrész lovasokra vonatkozó *robora pubis / lecta* kifejezése szembevetően visszahangozza az argonautákra vonatkozó catullusi *lecti iuvenes, Argivae robora pubis* (Catull. 64, 4) megfogalmazást, továbbá közös a két szövegrészben a csodál(koz)ás motívuma is, hiszen míg Euander azért rendeli Aeneas mellé Pallast, hogy a trójai hős dicső haditetteinek a szemtanúja lehessen, és őt magát csodálja (*miretur*), addig Catullus nimfái az Argóra mint sosem látott vízi járműre csodálkoznak rá (*admirantes*, Catull. 64, 15), hasonlóan Accius pásztorához (*admirans*, Cic. *Nat. deor.* II. 89). Amint azt fentebb kifejtettem, mind a catullusi, mind az acciusi rácsodálkozásnak kedvező végkimenetele lesz: előbbi Peleus és Thetis nászához, utóbbi az újszerű *monstrum* helyes értelmezéséhez vezet. Amikor Euander rábízta a fiát Aeneasra, kétségtelen, hogy ő is konstruktív *admiratió*ban reménykedik, hiszen a trójai hőst követendő *exemplum*ként állítja Pallas elé. Ez a fajta csodálat azonban – éles ellentétben a catullusi és az acciusi szemlélők csodálkozásával – nem vezethet pozitív végkifejlethez, Pallas ugyanis elesik a harcban Turnus keze által (*Aen.* X. 439–509).

Mindazonáltal a vergiliusi részlet *sub te tolerare magistro / militiam et grave Martis opus ... adsuescat* gondolatának intertextuális háttére szintén megkülönböztetett figyelmet érdemel. Amint azt Gransden kommentárja megjegyzi, a *grave Martis opus* kifejezés a μέγα ἔργον Ἄρηος homerosi szófordulata (*Il.* XI. 734) fordításának tekinthető,⁷⁵ ugyanakkor az *Aeneis* VIII. énekéhez írt kommentárok nem említik a vergiliusi szöveg hely lucretiusi előzményét, a *De rerum natura* Venus-himnuszának az istennő békét hozó hatalmát bemutató sorait:

*effice, ut interea fera moenera militiae
per maria ac terras omnis sopita quiescant:
nam tu sola potes tranquilla pace iuvare
mortalis, quoniam belli fera moenera Mavors
armipotens regit.*

Tégy róla, hogy eközben a hadviselés zord kötelezettségei szárazföldön és tengeren mindenhol lecsillapodva elcsendesedjenek: minthogy egyedül te vagy képes nyugalmat hozó békével segíteni a halandókon, mivel a háború zord kötelezettségeit a fegyverbíró Mavors irányítja.

Lucretius: *De rerum natura* I. 29–33

Míg Euander szavai alapján Pallasnak Mars súlyos munkája, a hadviselés (*militiam et grave Martis opus*) túréséhez kellene Aeneas vezetése alatt hozzászoknia, addig Lucretius arra kéri Venust: tegyen róla, hogy a hadviselés zord kötelezettségei (*fera moenera militiae*) elcsendesedjenek, az ezeket irányító Mars (*belli fera moenera Mavors / [...] regit*) elcsábítása révén (*DRNI.* 33–40), aki ily módon „epikureus”, vagyis a halandók életébe nem avatkozó istenséggé válna.⁷⁶ A vergiliusi sorok olvashatók a lucretiusi szakaszt kiigazító szöveggé is, hiszen az eposz narratívája szerint Venus – ugyancsak a csábítás eszközével élve – már a trójai-arkadiai katonai szövetség létrejöt-

te előtt elérte, hogy férje, Vulcanus fegyverzetet kovácsoljon Aeneasnak a rutulusok elleni háborúhoz (*Aen.* VIII. 369–453), vagyis az istennő ezúttal nem a hadakozás meggátlását segíti elő, hanem éppen ellenkezőleg, „antiepikureus” istenségként fellépve közreműködik annak kibontakozásában. Venus szerepét azonban árnyalja a Vulcanus elcsábítását bemutató jelenet homérosi modellje, Démodokosnak az *Odysseia* VIII. énekében olvasható, Arés és Aphrodité viszonyáról szóló dala (VIII. 266 skk.), amelyet később úgy is értelmeztek, hogy a benne szereplő két istenség az empedoklési kozmológia négy, az univerzum ciklikus megteremtéséért és felbomlásztásáért felelős alapelemét befolyásolni képes két erő, a Viszály (Νεῖκος) és a Szeretet (Φιλία) allegóriájává válik.⁷⁷ A homérosi előzményszöveg ismeretében megszűnik a vergiliusi és a lucretiusi szövegrészek között Venus szerepét illetően megmutató kontraszt, hiszen a kozmosz működésének ciklikus természetét hangsúlyozó empedoklési alapelvvel összhangban állhat, hogyha az istennő egyes esetekben a béke megteremtése, máskor a háború előmozdítása érdekében cselekszik. Ha pedig azt is tekintetbe vesszük, hogy Venus közvetve egy, a VIII. ének végén körvonalazott és a kortárs római olvasó által valóban megélt béke, a *pax Augusta* jövőbeli elérésén is munkálkodik – amelynek egy újabb nagy háború, Augustusnak az Antoniusz-szal és Kleopátrával vívott, Aeneas pajzsán is megjelenített háborúja lesz az előzménye –, akkor a vergiliusi és a lucretiusi Venus egyaránt béketeremtő szerepkörben tűnhet fel, miként az eposz I. és IV. énekében, amikor azon munkálkodott, hogy Dido és Aeneas békében és szerelemben éljen Karthágóban.⁷⁸

Az istennő a szóban forgó *Aeneis*-epizódban nemcsak közreműködik Aeneas fegyverzetének elkészülésében, hanem ő maga is juttatja el a kincset a fiának Caerébe, ahol a hős az etruszkokat keresi fel újabb szövetséges szerzése reményében. Egy szent liget félreeső völgyében adja át neki Vulcanus keze munkáját, ahová Aeneas a háborúra kiválogatott ifjúság (*bello lecta iuventus*, *Aen.* VIII. 606) körében behatolt, amely megfogalmazás közvetlenül a pajzsléírás előtt újra felidéri az argonauta-mitosz római irodalmi hagyományát. Mindezek ismeretében a VIII. ének Argo történetét visszhangzó szöveghegyeinek láncolata révén Aeneasnak a Tiberis torkolatától Caeréig tartó útja olvasható egy új *Argonautikaként* is, amely utazás végén a maga „aranygyapjúja”, az isteni készítésű fegyverzet várja.⁷⁹ Az aranygyapjú apollóniosi leírása és Vulcanus remekművének – és különösképpen a pajzsnak – a vergiliusi bemutatása közötti párhuzamot Nelis kimerítően feltárja,⁸⁰ miként azt is, hogy hogyan húzódik meg a pajzsléírás mögött Iason Hypsipylétől kapott köpenyének *Argonautikabeli ekphrasisa*,⁸¹ Hardie pedig Achilleus pajzsa homérosi megjelenítésének a vergiliusi szövegre gyakorolt hatását fejti ki részletesen.⁸² Az alábbiakban azt fogom megvizsgálni, hogy Catullus, Ennius és Accius Argo-mitoszt feldolgozó szövegeinek az intertextusai révén hogyan válhat még komplexebbé a vergiliusi *ekphrasis* interpretációja.

A pajzsléírást Aeneas ámulatának szemléltetése keretezi: az *ekphrasis* kezdete előtt arról értesülünk, hogy a főhős megcsodálja (*miraturque*, *Aen.* VIII. 619) a fegyverzet egyes darabjait, majd a pajzs bemutatásának lezárása után az epikus narrátor ismét kiemeli Aeneas csodálatát (*miratur*, *Aen.* VIII. 730), amely ezúttal már kifejezetten a pajzson látható ábrázolásokra irányul. A csodál(koz)ás motívumának hangsúlyos megjelenése

párhuzamba állítható a catullusi nimfák (*Nereides admirantes*, Catull. 64, 15) és az acciusi pásztor (*pastor [...] admirans*, Cic. *Nat. deor.* II. 89) ámulatával az Argo láttán. A pajzs *clipei non enarrabile textumként* (*Aen.* VIII. 625) történő megnevezése – amely már a *texere* igével fennálló etimológiai kapcsolata révén, a fentebb említett apollóniosi intertextusok felismerése nélkül is felidéri a szövés-fonás témakörét – ugyancsak összefüggésbe hozható a catullusi szóttessel, a szóttesként értett *carmennel*, és azon belül az Argo leírásával, amelyben a hajó *pineae (...)* *textaként* jelenik meg. Azonban az Argo és a pajzs közötti hasonlóság nemcsak abban ragadható meg, hogy mindkettő csodálatot kiváltó „szóttés”, hanem abban is, hogy válogatott férfiak vannak rajtuk: a hajón az argonauták (*lecti iuvenes*, Catull. 64, 4; *delecti viri*, Enn. *Med.* 257; *delectos heroes*, Verg. *Ecl.* 4, 35), a *clipeuson* pedig a római történelem jelentős alakjai.

Szükséges ugyanakkor, hogy a *non enarrabile textum* szókapcsolatot alaposabban is szemügyre vegyük. A modern kutatások a kifejezés számos értelmezési lehetőségét számításba vették, amelyek alapján az „el nem beszélhetőség” fakadhat a pajzs leírhatatlan nagyszerűségéből, a költészet és a képzőművészet közötti inherens távolságból, a narratív tartalom komplexitásából vagy a (római) történelem elbeszélésének nehézségéből is.⁸³ Felmerült olyan interpretáció is, amely abból indult ki, hogy a „szövés” már Vergilius korában is rendelkezésre állt irodalmi alkotások létrehozására szolgáló metaforaként,⁸⁴ ezért a pajzs szavakkal való leírhatatlanságának kijelentése Vergilius kudarcát jelezné a kép költészet révén való megragadását illetően.⁸⁵ Létezik ugyanakkor olyan felfogás is, amely Aeneas fokalizátori szerepét hangsúlyozva közelíti meg a kérdést, amely esetben a pajzs az ő szemszögéből nézve minősül el nem beszélhetőnek, vagyis értelmezhetetlennek, elvégre a hős – talán elfelejtve mindazt, amit az Alvilágban Anchisestől megtudott⁸⁶ – nincs tisztában (*ignarus*, *Aen.* VIII. 730) a Róma jövőjének egy-egy jelenetét bemutató képek jelentésével.⁸⁷ Ez utóbbi olvasatot erősítheti a szóban forgó kifejezés inter-, illetve intratextuális háttere, ugyanis a tagadószó mellett előforduló, *-bilis* képzőjű melléknév a *textum* szóval egyeztetve felidézheti a krétai labirintusnak az *Aeneis* V. és VI. énekében olvasható, Catullusra visszavezethető megfogalmazásait. Az V. ének a trójai ifjúságnak a *lusus Troiae* keretein belül előadott táncával összefüggésben *inremeabilis error*ként, „visszatérést nem engedő útvesztő”-ként (*Aen.* V. 591), illetve *textum iter*ként, „megszótt út”-ként (*Aen.* V. 589) utal a daedalusai építményre, amely a VI. énekben az Apollo-templom ajtószármányaira vésett, Daedalus és Icarus történetét megjelenítő domborművek leírása során mint *inextricabilis error*, „kibogozhatatlan útvesztő” (*Aen.* VI. 27) jelenik meg. A két megfogalmazás modelljéül a 64. *carmen* 115. sora szolgál, amely a Minotaurus börtönét *inobservabilis error*nak, vagyis „átláthatatlan útvesztő”-nek nevezi.⁸⁸ Ezen szövegek közötti kapcsolatok révén Aeneas pajzsa egyfajta sajátos labirintusként is értelmezhető, amelyhez az Augustus-kori olvasó már rendelkezett „Ariadna fonálával”: a Város történelmének ismeretével, szemben Aeneasszal, aki ennek hiányában a pajzs képi ábrázolásait szükségszerűen csak tévelyegve, őket meg nem értve szemlélheti. Venus ajándéka mint *error*, vagy legalábbis *errort* kiváltó *textum* ily módon a trójai falóval is párhuzamba állítható, még ha közöttük alapvető különbségek is felfedezhetők: a görögök a falovat eleve a

megtévesztés (*error*, *Aen.* II. 48) szándékával ácsolták (*intexunt*, *Aen.* II. 16) egy város elpusztítására, és a funkciója beteljesítéséhez arra volt szükség, hogy ne tudják helyesen értelmezni, míg a pajzsot egy város, Róma jövőjének megalapozására készítették, aminek a megvalósulását annak ellenére is sikerül elősegítenie, hogy a rajta szereplő jeleneteket Aeneas nem tudja értelmezni, hiszen a cél elérésének nem ez a feltétele, hanem az, hogy a hős rendeltetészerűen használja a pajzsot a fegyverzet többi elemével együtt. Ezúttal tehát nincs szükség a *ratio* Acciusnál tapasztalható – és Lucretiusnál is kulcsfontosságúnak minősülő – győzelmére ahhoz, hogy Aeneas *admirationis* ugyanúgy konstruktívnak bizonyulhasson, mint a *Medea* pásztoráé vagy a 64. *carmen* nimfáié.

A labirintussal való hasonlóság csak még hangsúlyosabbá teheti az actiumi csatajelenet központiságát, elvégre Theseusnak is az útvesztő közepéig kellett eljutnia ahhoz, hogy a küldetése sikerrel járhasson, azaz hogy megtalálja és legyőzze a Minotaurust. A pajzs közepén elhelyezkedő kép bemutatását az azt körülvevő tenger leírása előzi meg, amelynek négy sorába enniusi, catullusi és acciusi intertextusok koncentrálnak:

*Haec inter tumidi late maris ibat imago
aurea, sed fluctu spumabat caerulea cano,
et circum argento clari delphines in orbem
aequora verrebant caudis aestumque secabant.*

Ezek közé került a szélesen áradó tenger arany képe, de a fehérlő hullámtól tajtékot vet a kékség, és körben ezüsttől fénylő delfinek kavargják fel a vizet, a farkukkal az áradatot szántva.

Vergilius: *Aeneis* VIII. 671–674

A fehérlő hullámoktól tajtékozó kékség (*fluctu spumabat caerulea cano*) motívuma egyidejűleg idézi fel Ennius *Annales*-ében a római flotta Kr. e. 190-ben történt kihajózása kapcsán bemutatott, márványszínnel habzó tengert (*marmore flavo / caeruleum spumat sale*, *Enn. Ann.* 377–378 S) és a 64. *carmen* nyitányában megjelenített, az argonauták evezőitől felkavarva tajtékot vető hullámokat (*tortaque remigio spumis incanduit unda*, Catull. 64, 13). Az a vergiliusi kép, ahogyan a delfinek felkorbácsolják, és a farkukkal szántják a vizet (*delphines in orbem / aequora verrebant caudis aestumque secabant*) ugyancsak mindkét említett szakasszal kapcsolatot teremt, hiszen Ennius hasonlóképpen emlékezik meg arról, ahogyan a római hajók felkavarják a tengert (*verrunt extemplo placidum mare*, *Enn. Ann.* 377 S), a catullusi szöveg pedig arról, ahogyan az argonauták eveznek (*caerulea verrentes abiegnis aequora palmis*, Catull. 64, 7), és az Argo hasítja a vizet (*rostro ventosum proscidit aequor*, Catull. 64, 12). A pajzs delfinábrázolása egyúttal Accius tragédiatöredékével is párbeszédbe lép, amelyben a hullámokat maga előtt görgető, vizet fröcskölő Argót (*prae se undas volvit, vertices vi suscitavit, / ruit prolapsa, pelagus respersit reflat*, *Acc. Med.* fr. 393–394) a pásztor delfinekhez hasonlítja (*sicut finciti atque alacres rostris perfremunt delphini*, *Acc. Med.* fr. 403). Végezetül, a pajzs középső jelenetét körülvevő tenger arany képe (*maris [...] imago / aurea*) a catullusi költemény 5. sorában megjelenő aranygyapjút (*auratam [...] pellem*) is felidézheti.

Az említett szövegközi kapcsolatok proleptikusnak bizonyulhatnak abból a szempontból, hogy előrevetítik az actiumi

csatának az *ekphrasis*-ban – a történelmi időrendnek megfelelően – utolsóként bemutatott, a *clipeus* centrumában elhelyezkedő ábrázolását, amelyen Augustus és Antonius, illetve Kleopátra hadiflottái csapnak össze. A csatajelenet leírásának egy részlete ismét a fentebb vizsgált három előzményszöveget visszahangozza, hiszen ezúttal is az evezőktől és a hajóorraktól szántott, tajtékot vető tenger (*totum spumare reductis / convulsam remis rostrisque tridentibus aequor*, *Aen.* VIII. 690) képe tárul az olvasó elé. Mi több, a következő sorok a hajókat a helyükből kiszakított hegyekhez hasonlítják (*pelago credas innare revulsas / Cycladas aut montis concurrere montibus altos*, *Aen.* VIII. 691–692), hangsúlyozva, hogy a férfiak ekkora tömeggel (*tanta mole viri*, *Aen.* VIII. 693) indultak harcba, amely gigantomachikus⁸⁹ megfogalmazások szintén az acciusi Argót idézik fel, hiszen a tragédiatöredékben a hajó „oly nagy tömeg”-ként (*tanta moles*, *Acc. Med.* fr. 391) jelenik meg, melynek hullámkeltő mozgása ahhoz hasonlatos, mintha Triton a tengermélyi barlangokat felforgatva sziklatömeget zúdítana az ég felé (*aut forte Triton fuscina evertens specus / subter radices penitus undanti in freto / molem ex profundo saxeam ad caelum eruit*, *Acc. Med.* fr. 400–402).⁹⁰

Az intertextusok alapján az actiumi csatában résztvevő hajók sok-sok Argóként tűnnek fel, azonban közülük is kiemelkedik egy, amely Augustust – a nagybetűs *lectus iuvenist* – hordozza, akivel figuratív értelemben a római nép és az istenek is együtt hajóznak (*cum patribus populoque penatibus et magnis dis*, *Aen.* VIII. 679), vagyis a hajó ily módon az egész római államot reprezentálja.⁹¹ Ezt az olvasatot a 693. sor *tanta mole* kifejezésének az eposz nyitó *prooemium*-ának utolsó sorával (*tantae molis erat Romanam condere gentem*, *Aen.* I. 33) fennálló intratextuális kapcsolata is erősíti, melynek *tantae molis* szókapcsolata a trójaiak megpróbáltatásaira vonatkozik, amelyek révén sikerült megalapozni a római nép és a Birodalom jövőjét. Augustus hajójának az Argóhoz hasonlóan keleten kell küldetést teljesítenie, amelynek jutalma egy sajátos „aranygyapjú” lesz: az augustusi aranykor eljövetele a Római Birodalomban. Ezzel összefüggésben szükséges megvizsgálni a pajzs struktúrája alapján kirajzolódó időszemléletet: az *ekphrasis* során jelenetek lineáris sorozatával szembesülünk, amelyben a narratív pozíció a történelmi időrendet tükrözi, ugyanakkor a pajzs kerek formájának köszönhetően a római történelem egy olyan sajátos térbeli kontinuum részévé válik, amely az egydimenziós időbeli előrehaladással szemben a „fent” és „lent” oppozícióját hangsúlyozza.⁹² A *clipeus* alakja tehát a történelem ciklikusságának a benyomását keltheti, amit alátámaszthat, hogy az ábrázolásokat – mintként utólagos értelmezésben Achilleus homérosi pajzsának jeleneit is – a Viszály és a Szeretet empedoklési erőinek váltakozó sikerű, örök küzdelme uralja.⁹³ Ez az időszemlélet összhangban áll a nagy hésiódosi világkorszakok fordított idejű lejátszódását megjósoló IV. *eclogáéval*, amely szerint az új aranykor egy új Argo utazása és újabb háborúk megvívása (*alter erit Tiphys, et altera quae vehat Argo / delectos heroas; erunt etiam altera bella*, *Verg. Ecl.* 4, 34–35) után érkezik majd el. Az *ecloga* próféciája olvasható a pajzson az actiumi csata következményeként megjelenített, a *pax Augusta* és az *imperium sine fine* (*Aen.* VIII. 714–728) augustusi vezérmotívumaival összhangban lévő, vagyis speciálisan római aranykori állapotok megígéréseként, amelyek beköszöntése előtt az új Argo szerepét Augustus (és egyben a

római állam) Actiumhoz induló hajója töltheti be, a háborúkét pedig az Antoniusszal és Kleopátrával ott megvívott döntő ütközet. Az így kialakult képet „irritálhatja” egyrészt a ciklikusság szempontja, hiszen bár az aranykori jövőkép a pajzs állandóságot jelképező közepén szerepel, azaz mintegy „körülötte forog” a történelem, mégis veszélyeztetheti ezt az állapotot a Szeretet és a Viszály közötti, Empedoklés által körvonalazott örök küzdelem, amely lehet, hogy csak átmeneti nyugvópontra jutott Augustus actiumi győzelmével. A másik zavaró tényezőt a 64. *carmen* fennálló intertextuális kapcsolatok jelenthetik, a catullusi *epyllion* ugyanis az aranykort, melyben az istenek még érintkeztek az emberekkel, az emberiség bűnei miatt többé el nem érhető korszaknak tartja. A pajzsot bemutató vergiliusi szöveg ugyanakkor „domesztikálhatja” is a catullusit abból a szempontból, hogy egy olyan jövőképet „szó meg”, amelyben az istenek igenis kapcsolatba lépnek a halandókkal, de közülük csak a római istenek képesek hathatós segítséget nyújtani, szemben például az egyiptomiak félig ember, félig állat *monstruma*ival (*Aen.* VIII. 698–706).

*

Jegyzetek

A tanulmány az NKFI FK 128492 számú pályázat keretében, a VII. és VIII. Mathéma Konferenciákon (2020-ban és 2021-ben) elhangzott előadásaim alapján készült. Catullust Fordyce (1961), Ennius *Medea exulját* Jocelyn (2008), *Annales*ét Skutsch (1985), Cicerót (és Acciust) Mayor és Swainson (2010), Lucretiust Bailey (1947), Vergilius IV. *eclogáját* Coleman (1977), *Aeneis*ét Williams (1998) kiadásában idézem. A latin idézeteket kísérő prózafordítás tölem származik. A latin szövegekben szereplő görög tulajdonneveket latinos formában használom.

- 1 Úgy tűnik, hogy a motívum egészen Apollónios Rhodiosig vezethető vissza, lásd Fordyce 1961, 278.
- 2 Az Argo elsőségének kérdéséről lásd pl. Weber 1983, Jackson 1997, O’Hara 2007, 34–41 és Fernandelli 2012, xxvii–xxxii.
- 3 A szövegek összefüggéseinek részletes elemzéséért lásd például Klingner 1964, Bramble 1970 és Thomas 1982.
- 4 Bramble 1970, 37.
- 5 Lásd Ap. Rhod. *Arg.* IV. 1141 skk.
- 6 Zetzel 1983, 260.
- 7 *iamque mari magno classis cita / textitur* („és már gyors hajóhadat ácsolnak a nagy tengerre”), Enn. *inc. TrRF II* 151.12–15. Losada 1983, 305.
- 8 Lásd *OLD* 2133.
- 9 A témához lásd Robinson 2006.
- 10 Thomas 1982, 149.
- 11 Ahogyan nincs nyoma annak az Apollónios alapján feltételezhető etimológiai kapcsolatnak sem, hogy a hajó Argosról, a hajóácsról kapta volna a nevét (Ap. Rhod. *Arg.* I. 111–112). Uo. 148–149.
- 12 *Uo.* 150–154.
- 13 A két szöveg intertextuális kölcsönhatását – miként az alábbiakét is – a Lowell Edmunds által retroaktív intertextualitásnak nevezett jelenség keretein belül vizsgálom, amelynek köszönhetően ez olyan szövegeket illetően is lehetségessé válik, amelyek esetében egyértelmű, hogy melyik keletkezett korábban, így az „idézés” iránya is nyilvánvaló; mégis, az intertextuális kapcsolat visszamenőleg is hatással lehet a korábbi mű értelmezésére. Edmunds 2001, 153.

Tanulmányomban azt vettem szemügyre, hogy a *lecti iuvenes* motívumán (illetve adott esetben ennek valamilyen variánsán) keresztül hogyan idéződik meg az Argo mítosza az archaikus és aranykori római költészetben. Összegzésképpen elmondható, hogy úgy tűnik: az általam vizsgált vergiliusi szöveghelyek tudatosan építkeznek az Argo azon catullusi megfogalmazására, amely szerint a hajó mint *textus* jelenik meg, felidézve a szövés-fonás témakörét. Ennek megfelelően a IV. *ecloga* Párkái által „megszótt” jövőt, az *Aeneis* Tróját ostromló görög vezérei által megépített falovat és Aeneas pajzsát – miként egy valódi szőttest vagy annak ábrázolásait – értelmezni, „olvasni” lehet és kell is, amihez a lucretiusi intertextusok az epikureus bölcs szemüvegét kínálják segítségül. Kiemelt jelentősége lehet továbbá annak a felismerésnek, hogy úgy tűnik: az *ecloga* és az *Aeneis* „kiigazíthatja” az argonauták utazásához az aranykor végérvényes lezárulását kapcsoló mitikus hagyománybeli elgondolást, ugyanis egy új – adott esetben magát a római államot megtestesítő – Argo útját vetítik előre, ennek következményeként pedig egy új, kimondottan római aranykor, az augustusi *aurea aetas* beköszöntését.

- 14 *optavit genitor primaevi funera nati, / liber ut innuptae poteretur flore novercae, / ignaro mater substernens se impia nato / impia non verita est divos scelerare penates* („az apa az ifjú fia halálát kívánja, hogy szabadon leszakíthassa a hajadon mostoha virágát, a gyalázatos anya pedig nem fél bemocskolni a házi isteneket azzal, hogy mit sem sejtő fiával hál együtt”, Catull. 64, 401–404).
- 15 Mac Góráin 2015, 243.
- 16 Természetesen egy-egy szónak önmagában véve nem tulajdonítok alluzív hatást, ugyanakkor mindenképpen szembevetném, hogy a két, azonos témát bemutató tartalmi egység esetében a szerzők meglehetősen hasonló szókészlettel dolgoznak.
- 17 Polt 2012, 697–699.
- 18 Ellis 1889, 285.
- 19 Ap. Rhod. *Arg.* I. 550 (a pelioni nimfák rácsodálkozása az Argórra) és IV. 317 (pásztorok megrettenése az Argo látványától). Lásd Thomas 1982, 159.
- 20 Még akkor is, ha az argonauták jelenlétéről a modern olvasó csak cicerói közbeékelés révén értesülhet.
- 21 Thomas 1982, 159.
- 22 Scheid–Svenbro 1996, 44.
- 23 Ezen szövegek közül az általam elemzett lucretiusi szakaszon kívül érdemes megemlíteni Ennius *Annales*ének három töredékét, amelyek közül kettő a Kr. e. 190-ben III. Antiochos ellen kihajózó római flottát mutatja be a következő módon: *labitur uncta carina, volat super impetus undas* („siklik a bekent hajó, rohamával átfut a hullámokon”, Enn. *Ann.* 376 S) és *verrunt extemplo placidum mare: marmore flavo / caeruleum spumat sale conferta rate pulsum* („felkorbácsolják nyomban a nyugodt tengert: a márványszínű sós víz tajtékot vet, miután a rátóduló hajóhad felkavarta”, Enn. *Ann.* 377–378 S); a harmadik szóban forgó sor a bizonytalan helyről származó töredékek közé tartozik: *labitur uncta carina per aequora cana celocis* („siklik a bekent gyorsvitorlás a fehérítő tengeren át”, Enn. *Ann.* 505 S). A fentebb említett sorok és a catullusi részlet kapcsolatát részletezve Thomas megállapítja, hogy a catullusi szöveg olvasója „enniusi stíluselemek szisztematikus elhíntésével” szembesülhet „az egyébként eklektikus leírásban” (Thomas

- 1982, 157, saját fordításom), de a szövegek kölcsönhatását nem vizsgálja. A Catullus-részlet ezen enniusi háttérének meglátásom szerint a tekintetben lehet jelentősége, hogy egy valós történelmi eseményről szóló másik szöveg megidézése révén az a benyomása alakulhat ki a 64. *carmen* olvasójának, hogy az általa éppen megismert mítoszvariáns a „hiteles” a többi, egymással versengő változattal szemben.
- 24 A lucretiusi Iphigenia és a 64. *carmen* Polyxenája közötti párhuzamokért lásd Skinner 1976.
- 25 Hardie 1993, 27.
- 26 Ezen a ponton egyúttal „intertextuális ablak” is nyílik Ennius *Medea exuljának* 257. sorára (*Argo, quia Argivi in ea delecti viri*).
- 27 Bailey 1947, 615.
- 28 Lásd Foley 1982.
- 29 Panoussi 2009, 23.
- 30 Scheid–Svenbro 1996, 88–89.
- 31 Uo. 86.
- 32 Uo. 88.
- 33 Gaisser 1995, 600.
- 34 Uo. 582, a 64. *carmen* 2. sorának *dicuntur* kifejezésére vonatkoztatva.
- 35 Vö. Lucr. *DRN* II. 7–13. Tamás 2016, 3.
- 36 Scheid–Svenbro 1996, 99–100.
- 37 Uo. 100.
- 38 Minthogy az *eclogát* számtalan lucretiusi és catullusi intertextus szövi át, annak érdekében, hogy a tanulmány kereteit ezek szer- teágazó elemzése ne feszítse szét, vizsgálódásomat kizárólag az Argo témájával összefüggésbe hozható intertextusokra korláto- zom.
- 39 Polt 2016, 119.
- 40 Uo.
- 41 Érdemes megfigyelni továbbá, hogy a vergiliusi szöveg később a gyapjúk színét önként változtató bárányokat említi (Verg. *Ecl.* 4, 42–45), ami kétségkívül az olvasó eszébe juttathatja az argonauták által végül megszerzett aranygyapjút (*auratam [...] pellem*, Catull. 64, 5 és *pellem inauratam arietis*, Enn. *Med.* 258).
- 42 Hubbard 1998, 78–79.
- 43 Polt 2016, 119.
- 44 Pontani 2000, 267.
- 45 Trimble 2013, 267.
- 46 Nappa 2007, 378.
- 47 Wasdin 2017, 185.
- 48 Uo. 187.
- 49 Mac Góráin 2015, 248.
- 50 Nelis 2001.
- 51 Quinn 1977, 302.
- 52 Conington–Nettleship 1884, *ad loc.*
- 53 Ganiban 2008, *ad loc.*
- 54 A materialitás kérdését a trójai faló felől megközelítve több kutató – például Losada (1983) és Hexter (1990) – is mélyreható vizsgálódásokat folytatott, abból kiindulva, hogy a faló alapanyagaként a vergiliusi szöveg több fajtát is említi: jegenyefenyő (*abiete*, *Aen.* II. 16) és erdeifenyő (*pineae*, *Aen.* II. 258–259) mellett jávorfa (*acernis*, *Aen.* II. 112) és tölgy (*roboribus*, *Aen.* II. 186; *robore*, *Aen.* II. 260) egyaránt előfordul. Losada 1983, 301.
- 55 Losada 1983, 305.
- 56 Hardie 1987, 164 és Polt 2012, 700–702.
- 57 Papaioannou 2005, 183.
- 58 Hexter 1990, 121.
- 59 Ezen szöveghely és az *Aeneis* Dido-epizódja, valamint a 64. *carmen* Aegeust bemutató részlete között fennálló intertextuális kapcsolatokért lásd Tamás 2016, 15. Az idézett megfogalmazás szintén megidézheti a 64. *carmen* nyitányát, hiszen Laocoon az *epyllion* 2. sora (*liquidus Neptuni nasse per undas*) által is említett Neptunus papja, akit éppen úgy „lefutás” (*decurrit*) pillanatában látjuk először, miként a catullusi argonautákat (*ausi sunt vada salsa cita decurrere puppi*, Catull. 64, 6), mi több, Laocoon a fellegvár tetejéről (*summa ab [...] arce*) fut le, míg a 64. *carmen* 8. sora Athénére a városok csúcsán lévő fellegvárak megtartójaként (*retinens in summis urbibus arces*) hivatkozik.
- 60 Hardie 2009, 167.
- 61 Hardie 1986, 362.
- 62 Nelis 2001, 325–364.
- 63 Ugyanakkor lásd pl. Hardie 1987, 170 és Hardie 2012, 225.
- 64 Hardie 1987, 170.
- 65 Vö. a 22. lábjegyzettel.
- 66 Hardie 1987, 170.
- 67 Thomas 1982, 161. A párhuzamot erősíti a VIII. ének 113. sorában szereplő *ignotas temptare vias* megfogalmazás is, amely a IV. *eclogában* olvasható, az Argóra vonatkoztatott *temptare Thetin rati- bus* (Verg. *Ecl.* 4, 32) kifejezéssel hozható összefüggésbe. Vö. Hardie 1987, 170, 38. jegyzet.
- 68 Hardie 1987, 170.
- 69 Feltételezhetően a bizonyos vallási feladatok ellátására feljogosító, Vergilius korában mérvadó és ily módon Aeneas korára vissza- vetített szempontoknak – úgymint előkelő származás és két élet- ben lévő szülő – való megfelelés alapján történő kiválogatásról lehet szó, lásd Eden 1975, 72.
- 70 Hardie 1986, 217.
- 71 Gee 2016, 137.
- 72 Hardie 1986, 218.
- 73 Gransden 1976, 103–104.
- 74 A szöveghely mintájául egyrészt az *Odysseia* azon szakasza szol- gál, amelyben Nestor elküldi a fiát, Peisistratost Spártába Telema- chosszal (III. 475 skk.), másrészt pedig az *Argonautika* azon rész- lete, amelyben Iason kíséretét kap Lykos fia, Dascylos személyében (Ap. *Rhod. Arg.* II. 802 skk.). Gransden 1976, 150.
- 75 Uo.
- 76 Szemben azzal, ahogyan Catullus 64. *carmenének* a végén feltű- nik (*saepe in letifero belli certamine Mavors / aut rapidi Tritonis era aut Amarunsia virgo / armatas hominum est praesens hortata catervas*, „gyakran buzdította az emberek felfegyvezett csapatait a halált hozó háborús küzdelemben jelenlévőként Mavors, a sebes Triton úrnője vagy az amarynthosi szűz”, Catull. 64, 394–396).
- 77 Hardie 1986, 62 és Nelis 2001, 346.
- 78 A kérdés politikai megközelítésének kiváló példáját nyújtja Venus Genetrix Iulius Caesar által meghonosított római kultusza, akire Caesar családja, a *gens Iulia* vezette vissza a származását. Ezen kultusz keretein belül szentelte fel Caesar Kr. e. 46-ban Venus Ge- netrix templomát a Forum Romanumon. Rives 1994, 294.
- 79 Hardie 2012, 225.
- 80 Nelis 2001, 356–359.
- 81 Uo. 350–356.
- 82 Hardie 1986, 336–376.
- 83 Feldherr 2014, 285.
- 84 Boyd 1995, 90, 51. jegyzet.
- 85 Uo. 90.
- 86 Most 2001, 169–170.
- 87 Eigler 1994, 157–161.
- 88 Fordyce 1961, 293.
- 89 Hardie 1986, 100.
- 90 Hardie 1987, 167, 21. jegyzet és Mac Góráin 2015, 249–250.
- 91 Hardie 1987, 167.
- 92 Feldherr 2014, 302.
- 93 Nelis 2001, 349.

Bibliográfia

- Bailey, C. (szerk.) 1947. *Titi Lucreti Cari De Rerum Natura. Libri Sex*. Edited with Prolegomena, Critical Apparatus, Translation and Commentary. Oxford.
- Boyd, B. W. 1995. „Non enarrabile textum. Ecphrastic Trespass and Narrative Ambiguity in the ‘Aeneid’”: *Vergilius* 41, 71–90.
- Bramble, J. C. 1970. „Structure and Ambiguity in Catullus LXIV”: *Proceedings of the Cambridge Philological Society* 16, 22–41.
- Conington, J. – Nettleship, H. (szerk.) 1884. *P. Vergili Maronis Opera. With a Commentary*. London.
- Eden, P. T. (szerk.) 1975. *A Commentary on Virgil: Aeneid VIII*. Leiden.
- Edmunds, L. 2001. *Intertextuality and the Reading of Roman Poetry*. Baltimore–London.
- Eigler, U. 1994. „Non enarrabile textum (Verg. *Aen.* 8, 625). Servius und die römische Geschichte bei Vergil”: *Aevum* 68/1, 147–163.
- Ellis, R. (szerk.) 1889. *A Commentary on Catullus*. Oxford.
- Feldherr, A. 2014. „Viewing Myth and History on the Shield of Aeneas”: *Classical Antiquity* 33/2, 281–318.
- Fernandelli, M. 2012. *Catullo e la rinascita dell’epos. Dal carme 64 all’Eneide*. Zürich–New York.
- Foley, H. P. 1982. „Marriage and Sacrifice in Euripides’ *Iphigeneia in Aulis*”: *Arethusa* 15/1–2, 159–180.
- Fordyce, C. J. (szerk.) 1961. *Catullus. A Commentary*. Oxford.
- Gaisser, J. H. 1995. „Threads in the Labyrinth. Competing Views and Voices in Catullus 64”: *The American Journal of Philology* 116/4, 579–616.
- Ganiban, R. T. (szerk.) 2008. *Vergil: Aeneid 2*. Newburyport, MA.
- Gee, E. 2016. „Dogs, Snakes and Heroes. Hybridism and Polemic in Lucretius’ *De rerum natura*”: R. Hunter – S. P. Oakley (szerk.): *Latin Literature and its Transmission*. Cambridge.
- Glare, P. G. W. (szerk.) 2012. *Oxford Latin Dictionary*. Oxford.
- Gransden, K. W. (szerk.) 1976. *Virgil: Aeneid Book VIII*. Cambridge – London – New York – Melbourne.
- Hardie, P. R. 1986. *Virgil’s Aeneid. Cosmos and Imperium*. Oxford.
- Hardie, P. R. 1987. „Ships and Ship-names in the *Aeneid*”: M. Whitby – P. Hardie – M. Whitby (szerk.): *Homo Viator. Classical Essays for John Bramble*. Bristol, 163–171.
- Hardie, P. R. 1993. *The Epic Successors of Virgil. A Study in the Dynamics of a Tradition*. Cambridge.
- Hardie, P. R. 2009. *Lucretian Receptions. History, the Sublime, Knowledge*. Cambridge.
- Hardie, P. R. 2012. „Virgil’s Catullan Plots”: I. Du Quesnay – T. Woodman (szerk.): *Catullus. Books, Poems, Readers*. Cambridge, 212–238.
- Hexter, R. J. 1990. „What Was the Trojan Horse Made of? Interpreting Vergil’s *Aeneid*”: *Yale Journal of Criticism* 3, 109–131.
- Hubbard, T. K. 1998. *The Pipes of Pan. Intertextuality and Literary Filiation in the Pastoral Tradition from Theocritus to Milton*. Ann Arbor.
- Jackson, S. 1997. „Argo: The First Ship?”: *Rheinisches Museum für Philologie* 140/3–4, 249–257.
- Klingner, F. 1964. „Catullus Peleus-Epos”: *Uö: Studien zur griechischen und römischen Literatur*. Zürich–Stuttgart, 156–224.
- Losada, L. A. 1983. „Maple, Fir, and Pine. Vergil’s Wooden Horse”: *Transactions of the American Philological Association* 113, 301–310.
- Mac Góráin, F. 2015. „The Argo. Archaic Wonder and Innovation”: *Maia* 67/2, 233–251.
- Most, G. W. 2001. „Memory and Forgetting in the *Aeneid*”: *Vergilius* 47, 148–170.
- Nappa, C. 2007. „Catullus and Vergil”: M. Skinner (szerk.): *A Companion to Catullus*. Malden, MA, 377–398.
- Nelis, D. 2001. *Vergil’s Aeneid and the Argonautica of Apollonius Rhodius*. Leeds.
- O’Hara, J. J. 2007. *Inconsistency in Roman Epic. Studies in Catullus, Lucretius, Vergil, Ovid and Lucan*. Cambridge.
- Panoussi, V. 2009. *Greek Tragedy in Vergil’s ‘Aeneid’. Ritual, Empire, and Intertext*. Cambridge – New York.
- Papaioannou, S. 2005. *Epic Succession and Dissention. Ovid, Metamorphoses 13.623–14.582, and the Reinvention of the Aeneid*. Berlin – New York.
- Polt, C. B. 2012. „Apollonius, the Launch of the Argo and the Meaning and Significance of *decurrere* at Catullus 64.6 and Valerius Flaccus 1.186”: *The Classical Quarterly* 62/2, 692–704.
- Polt, C. B. 2016. „A Catullan/Apollonian ‘Window Reference’ at Vergil *Eclogue* 4.31–36”: *Hermes* 144/1, 118–122.
- Pontani, F. 2000. „Catullus 64 and the Hesiodic Catalogue: A Suggestion”: *Philologus* 144, 267–276.
- Quinn, K. (szerk.) 1977. *Catullus. An Interpretation*. London–Batsford.
- Rives, J. 1994. „Venus Genetrix Outside Rome”: *Phoenix* 48/4, 294–306.
- Robinson, T. J. 2006. „Under the Cover of Epic. Pretexts, Subtexts and Textiles in Catullus’ *Carmen* 64”: *Ramus* 35/1, 29–62.
- Scheid, J. – Svenbro, J. 1996. *The Craft of Zeus. Myths of Weaving and Fabric*. Cambridge, MA – London.
- Skinner, M. B. 1976. „Iphigenia and Polyxena. A Lucretian Allusion in Catullus”: *Pacific Coast Philology* 11, 52–61.
- Tamás Á. 2016. „Erroneous Gazes. Lucretian Poetics in Catullus 64”: *Journal of Roman Studies* 106, 1–20. [magyarul: „Tévelygő tekintetek. Lucretiusi poétika Catullus 64. *carmen*-ben”: *Ókor* 16/1, 2017, 27–40.]
- Thomas, R. F. 1982. „Catullus and the Polemics of Poetic Reference: Poem 64.1–18”: *The American Journal of Philology* 103/2, 144–64.
- Trimble, G. 2013. „Catullus 64 and the Prophetic Voice in Virgil’s Fourth *Eclogue*”: J. Farrell – D. Nelis: *Augustan Poetry and the Roman Republic*. Oxford, 263–277.
- Wasdin, K. 2017. „Weaving Time. Ariadne and the Argo in Catullus, c. 64”: *Helios* 44/2, 181–199.
- Weber, C. 1983. „Two Chronological Contradictions in Catullus 64”: *Transactions of the American Philological Association* 113, 263–271.
- Zetzel, J. E. G. 1983. „Catullus, Ennius and the Poetics of Allusion”: *Illinois Classical Studies* 8, 251–266.